

AZ EURÓPAI JOG HATÁSAI A JOGORVOSLATHOZ VALÓ JOGRA

Gombos Katalin

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
BUDAPEST

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

AZ EURÓPAI JOG HATÁSAI A JOGORVOSLATHOZ VALÓ JOGRA

Projekt szakmai vezető:

Prof. dr. Padányi József

Szerző:

Gombos Katalin

Lektorálta:

Prof. Dr. Vörös Imre

A kézirat lezárásának dátuma:

2018. május 1.

Kiadó:

Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Közigazgatási Továbbképzési Intézet
www.uni-nke.hu

Felelős kiadó:

Prof. Dr. Kis Norbert rektorhelyettes
Címe: 1083 Budapest, Üllői út 82.

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú,
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt
keretében készült el és jelent meg.

© Gombos Katalin, 2020

© Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2020

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés
és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem
reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel,
azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOM

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	6
1. ALAPTÉTELEK	7
1.1 Az európai jog jelentése	7
1.1.1 Történeti alapok (közösségi jog – uniós jog)	7
1.1.2 A tagállami jogok hatása	9
1.1.3 A nemzetközi elemek hatásai a fogalomra	10
1.1.4 A jogok europaizációja	11
1.1.5 Pillangóhatás	12
1.2 A jogorvoslathoz való jog fogalmi kérdései	13
1.2.1 A jogorvoslat fogalmának nemzetközi és európai jogi összefüggései	13
2. ELJÁRÁSI JOGOSÍTVÁNYOK AZ EURÓPAI BÍRÓSÁG GYAKORLATÁBAN	20
2.1 A természetes igazságosság vagy az igazságos meghallgatáshoz való jog	20
2.2 Indokolási kötelezettség	21
2.3 Fair eljárás	21
2.4 Védelemhez való jog	22
3. AZ EURÓPAI JOGBÓL KÖZVETLENÜL FAKADÓ JOGORVOSLATI FORMÁK	23
3.1 Visszakövetelési igények érvényesítése európai jogi alapon	23
3.2 Jogalap nélkül megtagadott kifizetések	26
3.3 Jogorvoslat bírósági út megteremtésével	27
3.4 Sajátos jogorvoslat: az ügy újratárgyalása	27
3.4 Az eljárások jellegének átalakítása	29
3.5 Ideiglenes intézkedés	29
3.6 Az uniós joggal ellentétes tagállami szabály félretétele	30
3.7 Új jogorvoslatok biztosítása	30
3.8 Új jogorvoslat a tagállami kártérítési felelősség biztosításával	31
4. A JOGORVOSLAT FOGALMÁNAK ALKOTMÁNYOS ÖSSZEFÜGGÉSEI	32
4.1 A jogorvoslati jog tartalma az Alkotmánybíróság gyakorlatában	34

5. A JOGORVOSLATI JOG ELJÁRÁSJOGI ÉRTELEMBEN	36
5.1 Az igazságszolgáltatáson belüli jogorvoslat lehetőségei	36
5.1.1 <i>A perjog fogalomhasználata</i>	36
5.2 Közigazgatási eljárásjogi aspektusok	39
5.3 Az európai jognak megfeleltetett rendelkezések az eljárási kódexekben	41
6. KÖZVETLEN EURÓPAI JOGI HATÁSOK A JOGORVOSLATI JOGOK TARTALMÁT ILLETŐEN – A POLGÁRI ELJÁRÁSJOG TERÜLETÉN	42
6.1 A perújításra vonatkozó szabályok	42
6.2. A felülvizsgálat	44
6.3 Az alkotmányjogi panasszal összefüggő eljárás	46
7. A JOGORVOSLATI JOG TARTALMÁT BEFOLYÁSOLÓ EURÓPAI JOGI HATÁSOK A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN	47
7.1. Az Alkotmánybíróság eljárását követő felülvizsgálat	47
7.2 Alapjogi sérelem megállapítását követő felülvizsgálat	48
8. NEMZETKÖZI ELEMEK, DIPLOMÁCIAI SZABÁLYOK A JOGORVOSLATI JOG TERÜLETÉN	50
9. ÖSSZEGZÉS	52
FELHASZNÁLT IRODALOM	53

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Abtv.	Az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény
Ákr.	Az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény
Alapjogi Charta	Európai Unió Alapjogi Chartája
Alaptörvény	Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
Alkotmány	1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról
EGK	Európai Gazdasági Közösség
EJEB	Emberi Jogok Európai Bírósága
EJEE	Emberi Jogok Európai Egyezménye
ESZAK	Európai Szén- és Acélközösség
EURATOM	Európai Atomenergia Közösség
EUSZ	Európai Unióról szóló Szerződés
ICCPR	International Covenant on Civil and Political Rights – Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya
Kp.	A közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény
Nmjtv.	A nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény
PK-vélemény	2/2017. (XI. 13.) PK vélemény a felülvizsgálat engedélyezésével kapcsolatos egyes kérdésekről
Pp.	A Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény
régi Pp.	A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény
UDHR	Universal Declaration of Human Rights – az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata
új Be.	A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény

1. ALAPTÉTELEK

A *jogorvoslathoz való jog*¹ európai jogi összefüggéseinek feltárásához célszerűnek látszik néhány fogalmi előkérést tisztázni. Miután a téma kontextusa az európai jog, az első megválaszolendő kérdés, hogy mit értünk e megfogalmazás alatt.²

1.1 AZ EURÓPAI JOG JELENTÉSE

Az *európai jog* igen tág értelemben használható, abba nem kizárólagosan az *Európai Unió joga* tartozik.³ Fogalmába az *európai államok közös értékorientációján*⁴ *alapuló jogi keretek* is belefoglalhatók. Az európai jog az *európai integráció valamennyi jogalkotási értékeredményét* magában foglalja, legyen annak kerete az *Európai Unió*, az Unión kívüli valamely európai együttműködés⁵ *vagy esetleg a tagállamok szintje*.

A definiáláshoz történetileg visszatekinthetünk a mai Európai Unió elődszervezeteire, illetve látnunk kell azt az összefüggést, hogy az európai államok közötti modernkori együttműködés nem csupán az Európai Unión belül, hanem azon kívül megvalósult kooperációt is jelenti.

1.1.1 Történeti alapok (közösségi jog – uniós jog)

A mai Európai Unió szempontjából három szervezetnek, az az *Európai Szén- és Acélközösségnek*⁶, az *Európai Gazdasági Közösségnek*⁷ és az *Európai Atomenergia Közösségnek*⁸, illetve azok jogi kereteinek volt jelentősége. Az egyesítő szerződés⁹ hatálybalépésétől¹⁰ – a benne használt kifejezést követve – 1993-ig¹¹ szokás a három közösséget együtt-

---

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Ludovika Kutatócsoport keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

² Lásd erről részletesen: Herdegen, Matthias (2005): *Európai jog*. Budapesti Fórum Európáért Alapítvány, Budapest.

³ A fogalmi kérdések pontos meghatározásához célszerű elhatárolni, de legalábbis megkülönböztetni az uniós jog és közösségi jog fogalmaitól.

⁴ A leginkább az alapjogok kérdéseinek kezelése és szabályozása érthető ebbe az értékcentrumba.

⁵ Ebbe az európai együttműködésbe elsősorban az Európa Tanács keretein belül megvalósuló együttműködés jogforrásai és kikényszerítési mechanizmusa értendő, de kétségtől van más szervezeteknek, például az EBESZ-nek is hatása

⁶ A továbbiakban: ESZAK.

⁷ A továbbiakban: EGK.

⁸ A továbbiakban: Euratom.

⁹ Ezt a szerződést más elnevezéssel fúziós szerződésnek is szokták nevezni.

¹⁰ 1967. július 1-jén lépett hatályba, majd az amszterdami szerződés hatályon kívül helyezte.

¹¹ A Maastrichti Szerződéstől az EGK helyébe az EK lép, az integrációs szervezet pedig Európai Unióra változik.

tesen Európai Közösségek összefoglaló néven említeni.¹² Az Európai Bíróság által *sui generis*¹³ önálló¹⁴ jogrendszerként¹⁵ definiált *közösségi jog* azt a joganyagot jelenti, ami ezen szervezetekhez, illetve a jogalanyisággal felruházott Európai Közösséghez köthető. Az közösségi jog normái olyan jogrendet alkotnak, amelyek *különböznek mind a nemzetközi jogtól, mind a tagállamok belső jogrendjétől*. A közösségi jog a jogszabályok olyan szervezett és strukturált rendjét jelenti, amelynek saját forrásai vannak, és amely saját intézményekkel, illetve eljárásokkal rendelkezik mind a jogalkotás, mind a jogértelmezés és végrehajtás tekintetében. A későbbi jogfejlődés eredménye, hogy a *maastrichti szerződés* magát az Európai Uniót is létrehozta, ezzel megteremtve a lehetőségét az *uniós jog, európai uniós jog* fogalomhasználatnak. Az uniós jog eleinte gyűjtőfogalomként – függetlenül a keletkezésének eltérő módjától, s mikéntjétől – az Európai Unió valamely pilléréhez kötődő jogot összességében jelentette. A *lisszaboni szerződés* hatályba lépése óta az uniós jogról már mint *jogrendszerrel* beszélhetünk, hiszen a lisszaboni szerződés az *Európai Uniónak jogi személyiséget* adott¹⁶, és azzal, hogy kimondta: az Európai Unió az *Európai Közösség helyébe lép és annak jogutódja*¹⁷, az Európai Unió egészére kiterjesztette a fentebb ismertetett jellemzőkkel bíró közösségi szabályozási modellt. Nem vált teljesen feleslegessé azonban ma sem a közösségi jog megnevezés, mert az Európai Unió *nem lett általános jogutódja az Euratom Közösségnek*, ami a lisszaboni szerződés hatálybalépését követően is megőrizte önállóságát, ezért pontos fogalomhasználat mellett a közösségi jog keretei vagy történeti visszatekintésben, a maastrichti szerződés előtti időkre, vagy a jelenlegi jogi keretek között az Euratom jogára használhatók.

Dogmatikailag elfogadott, de nem közkeletűen használatos az *Euratom joga* kifejezés is.

Meg kell továbbá említeni, hogy az uniós és közösségi jog mellett megjelent egy másik kategória, az *acquis communautaire*¹⁸, illetve később az az *acquis de l'Union* fogalma is. Ennek keretei átvezetnek bennünket a szabályozási szintek egymásra hatásának kérdéseibe. Ezeknek a fogalmaknak azért van jelentősége az előkérdéseink között, mert a közösségi (uniós) vívmányok¹⁹ között indokolt bizonyos értelemben a tagállami szintet is figyelembe venni, hiszen az *acquis*-ba a szoros értelemben vett közösségi jogon²⁰ (uniós jogon) kívül beleértendő minden olyan tagállami jogelv, alapelv, egyezmény, nyilatkozat, szabály, határozat, vélemény, célkitűzés és gyakorlat is, ami az EK-ra vonatkozik²¹ (függetlenül attól is, hogy jogilag kötelező-e vagy sem).

---

¹² Érdemes megjegyezni, hogy a maastrichti szerződéstől az EGK helyett az Európai Közösség kifejezés használatos. Ezzel a fogalmi pontosítással válik világossá, hogy a jogi keretek mikor vonatkoznak az Európai Közösségre, illetve mikor az Európai Közösségekre.

¹³ 6/64. Flaminio Costa v. E.N.E.L. ECLI:EU:C:1964:66.

¹⁴ 26/62. NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen. ECLI:EU:C:1963:1.

¹⁵ 1/91. vélemény „Megállapodás-tervezet az Európai Gazdasági Térség létrehozásáról egyrésztől a Közösség, másrésztől az Európai Szabadkereskedelmi Társulás tagjai között” ECLI:EU:C:1991:490. 21. pont.

¹⁶ EUSZ 47. cikk.

¹⁷ EUSZ 1. cikk.

¹⁸ Közösségi vívmányok, amelyeket rövid néven *acquis*-ként is szoktak emlegetni.

¹⁹ Simon, Denys (2000): *La Communauté de droit*, Réalité et perspectives du droit communautaire des droits fondamentaux, Bruylant, Bruxelles, 85.

²⁰ A kezdetektől elfogadott összes közösségi jogi szabály.

²¹ Gondoljunk például az olyan nemzetközi szerződésekre, ahol aláíró fél az EK (ma: EU) és a tagállamok is.

1.1.2 A tagállami jogok hatása

Ennek a tételnek az igazolására szolgálhat az, ahogyan az *alapjogok kérdésének szabályozása* megjelent az *alapító szerződések szövegében*. Az amszterdami szerződéssel finomított EUSZ²² értelmében az *Unió a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok és az alapvető szabadságok tiszteletben tartásán és a jogállamiság elvein alapul, amely alapelvek közösek a tagállamokban*.²³ Az Unió a közösségi jog általános elveiként tartja tiszteletben az alapvető jogokat, ahogyan azokat az *emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló 1950. november 4-én Rómában aláírt Európai Egyezmény* biztosítja²⁴, továbbá ahogyan azok a *tagállamok közös alkotmányos hagyományyaiból* következnek.²⁵

A jelenleg hatályos EUSZ²⁶ értelmében az alapvető jogok, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény biztosítja, továbbá ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományyaiból következnek, az uniós jogrend részét képezik mint annak általános elvei.²⁷ Az Európai Unió ma már elsősorban *értékközösségen alapuló integráció*. Az értékválasztások egyértelműek, amelyek a tagállamokban megdönthetetlen alkotmányos intézményi alapelvekből következnek. Ezek: *a demokrácia, a jogállamiság, a hatáskörmegosztás, a lojalitás és a szubszidiaritás*, másrészt abban a kontextusban nyilvánulnak meg, ami az egyén és az EU viszonylatában érvényesül. Ez utóbbi tekintetében van kiemelkedő jelentősége az alapjogoknak.²⁸ Az *Európai Unió vezérlő értékei, alapértékei és egyedi értékei*²⁹ közös nevezőjén áll az alapjogok kérdése.

Alaptételünk, hogy az Európai Unió *tagállamainak együttműködése az európai értékek köré szerveződik*.³⁰ Ennek vizsgálatához segítségül hívható az EUSZ 2. cikke, amely felsorolja azokat az alapértékeket, amelyek az Európai

²² A maastrichti szerződés által létrehozott Európai Unióról szóló szerződés.

²³ Amszterdami Szerződés 6. cikk első bekezdés.

²⁴ Nem feltétlenül azonos célú azonban a nemzetközi jogi és közösségi jogi jogvédelem. Lásd erről Szalayné Sándor Erzsébet (2005): *Interferencia az Európai Bíróság és az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában*. Acta Humana: emberi jogi közlemények. 2005/2. 13–29., Sulyok Gábor (2005): *Az emberi jogok nemzetközi jogi és európai uniós védelmének összehasonlítása*. Acta Humana: emberi jogi közlemények, 2005/2. 30–56.

²⁵ Amszterdami szerződés 6. cikk második bekezdés.

²⁶ A lisszaboni szerződéssel módosított és átszámozott EUSZ.

²⁷ EUSZ 6. cikk (3) bekezdés.

²⁸ Schütz, Hans-Joachim – Bruha, Thomas – König, Doris (2004): *Casebook Europarecht*. C. H. Beck, München 453. Idézi: Molnár Olga Borbála (2007): *Alkotmányi értékek az uniós és a magyar jogban*. Állam- és Jogtudomány, 2007/3. 389.

²⁹ Az érték-hármas megkülönböztetése Calliesstől: Callies, Christian (2004): *Europa als Wertegemeinschaft – Integration und Identität durch europäisches Verfassungsrecht?* Juristen Zeitung, 21/2004. 1040. o. Idézi: Molnár (2007): 395.

³⁰ Clergerie, Jean-Louis – Gruber, Annie – Rambaud, Patrick (2016): *L'union européenne*. Dalloz, Paris; Craig, Paul – de Burca, Grainne (2015): *EU Law: Texts, Cases and Materials*. Oxford University Press, Oxford; Barnard, Catherine – Peers, Steve (2017): *European Union Law*. Oxford University Press, Oxford; Arndt, Hans-Wolfgang – Fischer, Kristian – Fetzer, Thomas (2015): *Europarecht*. Müller, Heidelberg; Bieber, Roland – Epiney, Astrid – Haag, Marcel – Kotzur, Markus (2016): *Die Europäische Union – Europarecht und Politik*. Nomos, Baden-Baden; Borchardt, Klaus-Dieter (2015): *Die rechtlichen Grundlagen der Europäischen Union: eine systematische Darstellung für Studium und Praxis*. Facultas, Wien; Fastenrath, Ulrich – Groh, Thomas (2016): *Europarecht*. Boorberg, Stuttgart; Frenz, Walter: *Europarecht*. Springer, Berlin; Frenz, Walter: *Europarecht*. Springer, Berlin; Hakenberg, Waltraud (2015): *Europarecht*. *Vahlen*, München; Haratsch, Andreas – König, Christian – Pechstein, Matthias (2016): *Europarecht*. Mohr Siebeck, Tübingen; Hemmer, Karl-Edmund – Wüst, Achim – Hutka, Rainer (2016): *Europarecht – Das Prüfungswissen für Studium und Examen*. Hemmer, Würzburg; Herdegen, Matthias (2016): *Europarecht*. Beck, München; Hobe, Stephan (2014): *Europarecht*. *Vahlen*, München; Oppermann, Thomas – Classen, Claus Dieter – Nettesheim, Martin (2016): *Europarecht*. Beck, München; Streinz, Rudolf (2016): *Europarecht*. Müller, Heidelberg; Thiele, Alexander (2016): *Europarecht*. Niederle Media, Altenberge, Terpan, Fabien (2014): *Droit et politique de l'Union européenne*. Larquier, Bruxelles.

Unió jellegadó értékcentrumai. Az *Európai Uniót az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, az emberi jogok – ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartásának értéke tartja össze*. Ezek az értékek közősek a tagállamokban, a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a férfiak közötti egyenlőség társadalmikban.³¹ Ezek az értékek a jogalkotás és a jogalkalmazás értékalapjául egyaránt szolgálnak.

Az értékek részben *közjogi alapúak*, részben *alapjogi közelítésűek*, és vannak közöttük korábban általános jogelvként megfogalmazott elemek is. Ennek megfelelően kikényszerítésük módja eltérő. Az EUSZ 2. cikke vegyíti az alapjogi és alkotmányos elvek szerinti értékeket azzal, hogy az alapjogi típusú értékek kikényszerítésének eszközüül neves szerzők elsősorban a „fordított Solange” szerinti eljárást javasolják, a közrendi minimum szűkebb szeletére, az alapjogi minimumra koncentráva, míg az alkotmányos alapelvek érvényre juttatása tekintetében az alapító szerződésekben foglalt eljárások irányadók.³²

Az uniós szinten általános jogelvként érvényesülő alapjogok szempontjából a közös alkotmányos hagyományok megjelölés mindenképpen legalább a *soft law* szintjén megjelenő tagállami szintű szabályokat, elveket jelöli, ha pedig ez az alapjogok szabályozásának viszonyítási alapja, ezek a közös alkotmányos hagyományok legalább áttételesen az *acquis communautaire*-nek, illetve a fogalomhasználat változásának folytán az *acquis de l'Union*-nek is részét képezik. Ezzel szükségképpen együtt jár a fogalmi keret egyfajta bővülése, ami az *európai jog* fogalmával fedhető le, ebbe ugyanis dogmatikai problémák nélkül besorolhatók mind az uniós, mind a tagállami jogi instrumentumok.

1.1.3 A nemzetközi elemek hatásai a fogalomra

Egy másik érintkezési területe az európai jognak az alapjogok kérdése kapcsán a *nemzetközi normák*, illetve az Európai Unió kívüli *nemzetközi szervezetek joggyakorlatának befogadása*.

A XX. század második felében az európai államok között többféle együttműködés jött létre. Ezek közül kiemelkedő jelentőségű az 1949. május 5-én Londonban aláírt szerződéssel létrehozott *Európa Tanács* (Council of Europe), amelyet alapítóként Nagy-Britannia, Franciaország, Belgium, Hollandia, Luxemburg, Dánia, Görögország, az Ír Köztársaság, Izland, Norvégia, Olaszország, Svédország és Törökország hozott létre. Mára az Európa Tanácsnak 47 tagállama van, és kétségkívül legfontosabb eredményének az *emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló 1950. november 4-én Rómában aláírt európai egyezményt*³³ tekinthetjük. Az Európai Unió és az Európa Tanács keretein belül is megvalósul, alapjogvédelem, ezért tagadhatatlanul hat egymásra különösen a két bírói fórum joggyakorlata, ezért értelemszerűen az *európai jog fogalmára hat, abba beletartozik az európai emberi jogi jogvédelmi rendszer, az Emberi Jogok Európai Bírósága*³⁴ (Strasbourg-i Bíróság) joggyakorlatával együtt.

---

³¹ EUSZ 2. cikk.

³² Lásd részletesebben von Bogdandy, Armin – Kottmann, Matthias – Antpöhler, Carlino – Dickschen, Johanna – Hentrei, Simon – Smrkolj, Maja (2012): *Ein Rettungsschirm für europäische Grundrechte – Grundlagen einer unionsrechtlichen Solange-Doktrin gegenüber Mitgliedstaaten*. ZaöRv, 72:2012. 60. Lásd még Gombos Katalin (2017): *Az Európai Unió jogrendszere és közjogának alapjai*. Wolters Kluwer, Budapest.

³³ Közkeletű elnevezéssel ezt a nemzetközi szerződét szokás az *Emberi Jogok Európai Egyezményének* nevezni (a továbbiakban: EJE).

³⁴ A továbbiakban: EJEB.

E problematika rámutat a vizsgált jogfejlődés egy másik aspektusára is, a jog kereteit ugyanis elsősorban a jogalkalmazás, ezen belül is elsősorban a *bírósági jogértelmezés, esetenként jogfejlesztés tágítja*. A közös alkotmányos hagyományoknak, illetve a tagállami jogok közös elveinek³⁵ elsősorban a közösségi/uniós ítélkezési gyakorlatban³⁶ történő alkalmazásuk során van nagy jelentősége. Amíg ugyanis a hagyományos jogi kategóriákkal leírható jogalkotás elválik a jogalkalmazás kérdéseitől, az Európai Unió keretein belül a jog határainak ilyen módon való meghúzása igen nehéz feladat.

1.1.4 A jogok europaizációja

Az *európai jog* az eddig vizsgált fogalmi keretek *legtágabb kereteként* mindazon elemek befogadására alkalmas, ami akár közösségi, akár uniós területen, a különböző szabályozási szintek egymásra hatásaként megvalósul. Ma már jogi szinten is használható³⁷ az ilyen összegző fogalomhasználatra az *europaizáció* fogalma³⁸, hiszen eredeti jelentésértelmében ez is egyfajta *adaptációs nyomást* jelent³⁹, aminek az eredménye a jogok kölcsönös egymásra hatása.

A jogtudomány régóta vizsgált kérdésfeltevése az *egymás mellett létező*, de bizonyos elemeiben *együtt „dolgozó”, vagy legalábbis együtt ható*, jogok (jogrendszerek) egymásra hatásának kérdése. E témakörben igen értékes gondolatokat fogalmazott meg Vörös Imre professzor a Magyar Tudományos Akadémián 2011. április 7-én tartott székfoglaló előadásában és az annak teljes szövegét tartalmazó tanulmányában⁴⁰, amely olyan jogalkotási, jogalkalmazási, jogértelmezési problémákat vetett fel, amik *a magyar jog és az uniós jog egymáshoz való viszonyulásának kezeléséből, konkurenciájuk vagy koegzisztenciájuk kérdéséből adódnak*. Ahogyan Vörös Imre rámutat, a jogtudomány és joggyakorlat európai útkeresésének egy irányba kell vezetnie, ami során bizonyos fokú nemzeti *különállásunk* megőrzése mellett a közös európai értékek (beleértve normatív szabályokat is) tisztelete a nemzeti jogal-

---

³⁵ Pescatore, Pierre (1980): *Le recours, dans la jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes, à des normes déduites de la comparaison des droits des Etats membres*. In: Revue internationale de droit comparé. Vol. 32 N°2, Avril-juin 1980, 337–359.

³⁶ Galmot, Yves (1990): *Réflexions sur le recours au droit comparé par la Cour de justice des Communautés européennes*. In: R. F. D. A. (Revue française de droit administratif), mars-avril, 255.

³⁷ Az europaizáció a jog területén is érvényesül a jogrendszerek kölcsönös egymásra hatásaiban, az európai elemeknek a tagállami jogokban való megjelenése területén.

³⁸ Más megfogalmazásban az europaizáció fogalma, amelyet elsősorban a politikatudományban használnak a többszintű kormányzás folyamatainak leírásaként. Erről lásd részletesebben Kaiser Tamás (2003): *Europaizáció és regionalizmus*. PhD-értekezés. Budapest, 130–135. (https://www.ajk.elte.hu/file/POLDI_KaiserTamas_dis.pdf, letöltés ideje: 2018. 04. 30.) és az ott hivatkozott szakirodalom meghatározásait, főként Caporaso, J. A. – Jupille, J. (2001): *The Europeanization of Gender Equality Policy and Domestic Structural Change*; In: Caporaso, J. A. – Cowles, M. G. – Risse, T. (eds.): *Transforming Europe. Europeanization and Domestic Change*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 21–43.; Wessels, W. – Rometsch, D. (1996): *The European Union and Member States*, Manchester University Press, Manchester.

³⁹ Lásd részletesebben Tuka Ágnes (2009): *Az Európai Uniónk színe és fonákja*. Publikon Kiadó, Pécs, 49.

⁴⁰ Vörös Imre (2011): *Európai jog – magyar jog. Konkurencia vagy koegzisztencia*. Jogtudományi Közlöny, 2011. (66. évf.) 7–8. 369–401.

kötés és jogalkalmazás szintjén is meg kell jelenjen. Ahhoz, hogy helyesen tudjuk kezelni a felvetett kérdéseket, az Európai Unió joga és a magyar jog viszonyát nem a konkurencia, hanem az *alkotmányos garanciákkal körülvett koegzisztencia, kooperáció*, az együttműködés szellemében kell értelmezni és kezelni mind a jogtudomány, mind a gyakorlati jogalkalmazás szintjén.⁴¹

1.1.5 Pillangóhatás

E gondolatsort tovább folytatva kimondhatjuk, hogy az európai jogi hatások nem hagyják érintetlenül a magyar jogfejlődést sem. Ezt a *hatásmechanizmust a pillangóhatással* írhatjuk le. A pillangóhatást mint az europaizáció folyamatát abban az értelemben lehet használni, hogy *ha az egymás mellett létező, önmagukban is dinamikusan fejlődő jogrendszerek egyikében egy változás következik be* (pl. egy normatív szabályt változtatunk), *ennek továbbgyűrűző következményeként változások állhatnak be az e jogrendszerrel kapcsolatban álló másik jogrendszerben a kölcsönös egymásra hatás miatt akkor is, ha a másik rendszer elemei jogalkotással nem változtak*. Ez a folyamat pozitív visszacsatolása révén akár nagymértékben megváltoztathatja a két (vagy több) jogrendszer hosszú távú (együtt)működését.

Ezek a *hatások lehetnek direkt és indirekt jellegűek*, attól függően, hogy van-e szabályozási mozgáster a magyar jogalkotó számára vagy sem. A legerősebb direkt hatás azokon a területeken valósul meg, ahol az *európai jog elsődleges⁴² vagy rendeleti (rendeleti jellegű) másodlagos⁴³ normái rendezik a jogviszonyokat*. Erős és direkt, de nagyobb szabályozási mozgásteret jelentő helyzetről beszélhetünk, amikor *jogharmonizációs kötelezettség* teljesítéséről van szó.⁴⁴ Az europaizáció *igazi terepe az indirekt hatású befolyásolási eszközök szintje*. Ebbe a körbe a különböző jogterületeken elindult együttműködések tartoznak, különösen azok más jogterületekre átgűrűző hatásaikkal. Iskolapéldaként említhető a *polgári igazságügyi együttműködés* területe.

Ha történetileg visszatekintünk az integráció kezdeteire, megállapíthatjuk, hogy az eredeti célkitűzések elsősorban *gazdasági alapú együttműködés* létrehozását célozták. Látni kell azonban, hogy ez a célkitűzés sem volt megvalósítható „vegytisztán”, hiszen a piac működéséhez gazdasági szabályozókon kívül jogi szabályozókra is szükség van. Ezért a *gazdaság* területen elindult *együttműködés hatásai szükségképpen továbbgyűrűztek a nem gazdasági együttműködésekre*. Határokat átlépő, határokon átnyúló jogviszonyok esetén viszonylag korán kikristályosodott az együttműködés mércéjeként a *kölcsönös elismerés elve*.⁴⁵ Ez eredetileg csak az áruk szabad mozgása területén

---

⁴¹ Vörös: i. m. 1. 401.

⁴² Ezek az elsődleges normák elsősorban nemzetközi szerződések formájában valósulnak meg, de ebbe a körbe célszerű beleértetni az általános jogelveket is.

⁴³ A másodlagos normák közül ebbe a direkt hatást kiváltó körbe elsősorban azok az uniós rendeletek tartoznak, amelyek a szabályozás teljessége esetén lezáró hatásként nem teszik lehetővé semmilyen tagállami norma alkotását. Ha az uniós jogforrás formája más, de hatása ugyanez, ebből a szempontból rendeleti jellegű aktusként ugyanezt a hatást éri el.

⁴⁴ A jogharmonizáció klasszikus eszköze az irányelv, ami az EUMSZ 288. cikke értelmében az elérendő célokat illetően minden címzett tagállamra kötelező, azonban a forma és az eszközök megválasztását a nemzeti hatóságokra hagyja.

⁴⁵ 120/78. sz. Cassis de Dijon-ítélet ECLI:EU:C:1979:42. 14. pont.

érvényesült, de miután már az egységes európai okmány célul tűzte ki az *egységes belső piac* megteremtését, mely olyan belső határok nélküli térség, ahol az áruk, személyek, szolgáltatások és a tőke szabad mozgása biztosított, ez az elv hamar *igazodási pontként* érvényesült a négy szabadság más területein⁴⁶ is. Az amszterdami szerződés egyik vívmánya volt *a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülése térségének* létrehozása. Ennek egyik részterülete a személyek szabad mozgásához igen szorosan kötődő polgári jogi jogterületeken a kölcsönös bizalom elvén elindult együttműködés. Ez az igazságügyi együttműködés olyan erejű volt, hogy már *ötödik „alapszabadságként”* kezdték el emlegetni⁴⁷ a bírói ítéletek szabad áramlását (*free movement of judgements*).⁴⁸ A pillangóhatás azonban nem állt meg, hiszen kimutatható olyan jogterületek europaizációja is, amik vagy nem sorolhatók a klasszikus polgári jogi együttműködés területébe⁴⁹, vagy nem szoros értelemben vett igazságügyi szervek⁵⁰ közötti együttműködést valósítanak meg.⁵¹

Ilyen hatások tetten érhetők a jogorvoslathoz való jog modernkori változásaiban is.

1.2 A JOGORVOSLATHOZ VALÓ JOG FOGALMI KÉRDÉSEI

A *jogorvoslathoz való jog* nemzetközi és uniós *jogi dokumentumokban* is gyakran felbukkanó kategória, és az alkotmányjognak, valamint az eljárási jogoknak is központi fogalma. Tartalmát alakítja a hazai és az európai bírói gyakorlat is.

1.2.1 A jogorvoslat fogalmának nemzetközi és európai jogi összefüggései

1.2.1.1 A jogorvoslathoz való jog a különböző dokumentumokban

A jogorvoslathoz való jog fogalmát két, Európában különösen fontos dokumentum nagyon hasonlóan szabályozza. Az EJEE Rómában, 1950. november 4-én került elfogadásra. Több kiegészítő jegyzőkönyve is született. Magyarországon az 1993. évi XXXI. törvény hirdette ki az EJEE-t és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyvét. A csatlakozás megerősítéséről szóló okirat letétbe helyezésére az Európa Tanács főtitkáránál 1992. november 5-én került sor.

Az EJEE 13. cikke tartalmaz rendelkezést a *hatékony jogorvoslathoz való jogra*. A szabály úgy szól, hogy bárkinek, akinek az EJEE-ben meghatározott jogait és szabadságait megsértették, joga van ahhoz, hogy a hazai hatóság előtt a *jogsérelem hatékony orvoslását kérje az esetben is, ha e jogokat hivatalos minőségben eljáró személyek sértették meg*.⁵²

⁴⁶ Gondoljunk a Vlassopoulou-elvre, amelynek lényege, hogy a nemzeti hatóságoknak azt kell biztosítaniuk, hogy a más tagállamokban megszerzett képesítést valódi értéke szerint vegyék figyelembe (C-340/89. sz. Vlassopoulou-ítélet ECLI:EU:C:1991:193. 15–19. pontok).

⁴⁷ A szóhasználatot lásd Prof. Dr. Burkard Hesstől, a Max Planck Institute Luxembourg igazgatójától.

⁴⁸ Hazelhorst, Monique (2017): *Free Movement of Civil Judgments in the European Union and the Right to a Fair Trial*. Springer, Hága.

⁴⁹ Ilyenek a kapcsolódó hatósági együttműködések, amik egyfajta közigazgatási együttműködést valósítanak meg.

⁵⁰ Ilyennek tekinthetők a közjegyzők, végrehajtók tevékenységi körébe eső határon átnyúló ügyek intézésének kérdései.

⁵¹ Részletesebben lásd erről Boreczki Szabolcs – Dán Judit – Gombos Katalin – Simon Károly László (2018): *Hatóságok közötti határon átnyúló együttműködés polgári ügyekben*. Dialóg Campus, Budapest.

⁵² EJEE 13. cikk.

Az Európai Unió Alapjogi Chartája⁵³ 2000. december 7-én Nizzában került aláírásra. A szövegét 2007. december 12-én Strasbourgban kiigazították és magyarázatokat is fűztek hozzá.⁵⁴ Az EUSZ 6. cikk (1) bekezdésébe illesztett kereszt-hivatkozással az Alapjogi Charta⁵⁵ az alapító szerződésekkel egyenértékű rangra emelkedett. Az EUSZ ugyanis kimondja, hogy *e Charta ugyanolyan jogi kötőerővel bír, mint a Szerződések*.⁵⁶ Az Európai Unió Alapjogi Chartájának VI. címében az *igazságszolgáltatással kapcsolatos jogok* között helyezi el a *hatékony jogorvoslathoz és a tisztességes eljáráshoz való jog szabályait*.⁵⁷ A 47. cikk (1) bekezdése szerint *mindenkinek, akinek az Unió joga által biztosított jogait és szabadságait megsértették, az e cikkben megállapított feltételek mellett joga van a bíróság előtti hatékony jogorvoslathoz*.⁵⁸

Megemlíthetők még szabályok *univerzális jogvédelmi szinten* született nemzetközi okmányokból is, például az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának*⁵⁹ 2. cikk (3) bekezdése kimondja, hogy *az Egyezségokmányban részes minden állam kötelezi magát annak biztosítására, hogy*

- a) *minden olyan személy, akinek az Egyezségokmányban elismert jogai vagy szabadságai sérelmet szenvednek, hatékony jogorvoslattal élhessen akkor is, ha a jogok megsértését hivatalos minőségben eljáró személyek követték el;*
- b) *a jogorvoslattal élő személy jogai tekintetében az illetékes bírói, államigazgatási vagy törvényhozó hatóság vagy az állam jogrendszere szerint illetékes más hatóság határozzon, és fejlessze a bírói jogorvoslat lehetőségét;*
- c) *az illetékes hatóságok a helyállónak elismert jogorvoslatnak érvényt szerezzenek*.⁶⁰

A jóval korábbi időkben már megszületett ENSZ *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*⁶¹ adja a keretet ehhez az alapjoghoz. Az UDHR 8. cikke szerint *minden személynek joga van az alkotmányban vagy a törvényben részére biztosított alapvető jogokat sértő eljárások ellen a hazai bíróságokhoz tényleges jogorvoslatért folyamodni*.⁶²

E dokumentumok közül – az európai jogvédelemben betöltött központi szerepe miatt – kiemelkedő jelentőséggel az EJEE és az Alapjogi Charta bír.

---

⁵³ A továbbiakban: Alapjogi Charta.

⁵⁴ HL 2007/C303/01.

⁵⁵ A jelenleg hatályos szöveget 2016-ben tették közzé: 2016/C 202/2.

⁵⁶ EUSZ 6. cikk (1) bekezdés.

⁵⁷ Annak, hogy együttesen kerül szabályozásra e két alapjog, üzenetértéke van abban az értelemben, hogy az uniós jogalkotók számára a két fogalom szükségképpen egymásrataltsága is következik a szabályozás egy helyen történő összpontosításából.

⁵⁸ Alapjogi Charta 47. cikk első bekezdés.

⁵⁹ Az egyezségokmányt 1966-ban fogadták el, a kellő számú ratifikációt követően 1976-ban lépett hatályba. Az angol elnevezése – International Covenant on Civil and Political Rights – alapján a továbbiakban: ICCPR. Magyarországon kihirdette az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről szóló 1976. évi 8. törvényerejű rendelet.

⁶⁰ ENSZ Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 2. cikk (3) bekezdése.

⁶¹ Elfogadták 1948. december 10-én. Tiszteletére e napon ünnepeljük az emberi jogok napját. A dokumentum angol elnevezése alapján – Universal Declaration of Human Rights – szokásos elnevezése alapján a továbbiakban UDHR.

⁶² UDHR 8. cikk.

1.2.1.2 A védett jog összehasonlító vizsgálata

A vizsgált dokumentumok lehetővé teszik az egyének számára, hogy jogaik megsértése esetén jogorvoslatot keressenek. A jogorvoslat *fogalmát* azonban egyik nemzetközi és uniós dokumentum sem tartalmazza. A fogalom kereteinek megvonásában ezért döntő jelentősége van a joggyakorlatnak.

Az időben legkorábbi UDHR-szabály a *jogorvoslat ténylegességét* hangsúlyozza, ehhez képest az ICCPR 2. cikk (3) bekezdése, az EJEE 13. cikke és az Európai Unió Alapjogi Chartájának 47. cikke egyaránt a *hatékony jogorvoslat-hoz való jogot* garantálja.

Az európai jogvédelemben hangsúlyosabb EJEE és az Alapjogi Charta között ezen túl is találunk azonosságot, illetve összekapcsoló elveket. A szabályozás logikájából levezethető azonosság, hogy a dokumentumok a jogorvoslathoz való jogot *az igazságszolgáltatáshoz való jogok keretei között* helyezik el. Ez a közelítés az Alapjogi Chartának már szerkesztéséből következik, hiszen VI. fejezete az igazságszolgáltatás cím alatt a hatékony jogorvoslathoz és a tisztességes eljáráshoz való jogot⁶³, az ártatlanság vélelmét és a védelemhez való jogot⁶⁴, a bűncselekmények és büntetések törvényességének és arányosságának elveit⁶⁵, a kétszeres eljárás alá vonás és a kétszeres büntetés tilalmát szabályozza⁶⁶. Az a módszer, ahogyan maga az Alapjogi Charta⁶⁷, illetve az Európai Bíróság a maga értelmező gyakorlatával összekapcsolta az Alapjogi Charta és az EJEE szabályait, utal arra, hogy habár az EJEE rendelkezései között nem ilyen tagolásban találhatóak a szabályok, azok tartalmilag mégis csak ebben a kontextusban interpretálhatók. A *hatékony jogorvoslathoz és a tisztességes eljáráshoz való uniós alapjog közelebbi tartalmát* ugyanis az EJEE befolyásolja.

A fenti következtetés alapja az a szabályozás szintjén megjelenő, a jog tartalmát illetően kiegészítő elv az Alapjogi Chartában, amely *összekapcsolja* az alkalmazás és az értelmezés szintjén az EJEE-t és az Alapjogi Chartát. E szerint *amennyiben a Charta olyan jogokat tartalmaz, amelyek megfelelnek az EJEE-ben biztosított jogoknak, akkor e jogok tartalmát és terjedelmét azonosnak kell tekinteni azokéval.*⁶⁸ Megjegyzendő azonban, hogy az Alapjogi Charta VII. címe alatt tárgyalt általános rendelkezések egyben rámutatnak a jogok különbözőségének lehetőségére is, hiszen az *Alapjogi Charta alapján kiterjedtebb védelem* biztosítására is lehetőség nyílik.

1.2.1.3 A szabályozási kör eltérései

Az EJEE a jogsérelem hatékony orvoslásaként a *hazai (részes állambéli) hatóság előtti orvoslást* teszi kötelezettséggé, az *Alapjogi Charta* viszont a jogvédelem egy magasabb szintjeként *bíróság előtti hatékony jogvédelmet* tesz lehetővé. Az uniós jog „bíróság” fogalma ugyan *autonóm értelmű*, így bizonyos esetekben abba a hazai jog szerinti bíróságokon kívül más hatóságok is beleérthetők, ebben a megfogalmazásban azonban mindenképpen követel-

---

⁶³ Alapjogi Charta 47. cikk.

⁶⁴ Alapjogi Charta 48. cikk.

⁶⁵ Alapjogi Charta 49. cikk.

⁶⁶ Alapjogi Charta 50. cikk.

⁶⁷ Lásd az Alapjogi Charta 52. cikkét.

⁶⁸ Alapjogi Charta 52. cikk.

ményként fogalmazódik meg az *igazságszolgáltatási funkció*⁶⁹ ellátása. Ebben az értelemben az uniós jogvédelem erőteljesebb, mert a jogorvoslat a jogvita bírói fórum elé kerülését teszi szükségessé akkor is, ha korábbi orvoslás már valamely hatóság előtti eljárásban is lehetséges volt.⁷⁰ Az UDHR az Alapjogi Chartával rokonítható a jogorvoslat bírói úton való érvényesítésének kimondásával, ami különösen előremutató az előbbi keletkezésének időpontjában. Az ICCPR szóhasználata *vegyes jellegű jogorvoslati formákat* említ. A 2. cikk (3) bekezdés b) és c) pontja egyrészt az illetékes bírói, államigazgatási vagy törvényhozó hatóság vagy az állam jogrendszere szerint illetékes más hatóság eljárásának lehetőségét említi, másrészt *célkitűző normaként* állítja a részes államok elé azt, hogy mindezekkel az eszközökkel fejlesszék a bírói jogorvoslat lehetőségeit. A kikényszerítési mód tekintetében pedig az illetékes hatóságok számára teszi kötelezettséggé a *helytállónak elismert jogorvoslat* érvényesítését.

Érdekessége a szabályozásnak, hogy amíg az ICCPR 2. cikk (3) bekezdése és az EJE 13. cikke csak a *saját maga által szabályozott jogok* megsértése tekintetében garantálja a jogorvoslati jogot, addig a jóval korábbi UDHR 8. cikke az *alkotmányban vagy a törvényben biztosított alapvető jogokat sértő eljárások ellen* teszi kötelezettséggé a jogorvoslat biztosítását. Az Alapjogi Charta nyújtja a *legszelesebb védelmet*, a 47. cikk ugyanis a bíróság előtti jogorvoslathoz való jogot az *összes uniós jogból származó jogra és szabadságra* vonatkoztatja, azaz a védelmi szint nem korlátozódik a Charta által biztosított jogokra.

Az uniós jog jogorvoslati joggal kapcsolatos szabályai bármely más nemzetközi dokumentumnál *szorosabb kapcsolatban állnak az Európai Unió tagállamainak jogával*. Az uniós jogorvoslat-fogalom alakításában ennek azért van nagy jelentősége, mert a tagállami jog mércéjéül az uniós jogorvoslat szolgál, és fordítva, hiszen nem kizárt, hogy az uniós jogból fakadó igények érvényesítésére a tagállami bíróságok előtt kerül sor, ilyenkor pedig az igényérvényesítés eljárásjogi kereteit a tagállami szabályok adják. A jelenség leírására az Európai Bíróság kimunkálta a *jogorvoslatokkal kapcsolatos követelményként az egyenértékűség elvét*. Ez tartalmilag azt jelenti, hogy *az uniós jog vonatkozó szabályozásának hiányában az eljárás szabályai a nemzeti jogra tartoznak*.⁷¹ A tagállami szabályokkal kapcsolatos viszont elvárás, hogy azok nem lehetnek kedvezőtlenebbek a hasonló belső jellegű esetekre vonatkozókhöz képest (az egyenértékűség elve).

Az egyenértékűség elve a jogorvoslatok esetén a *hasonló igényeknél hasonló igényérvényesítési feltételek biztosítását* teszi szükségessé. Hasonlónak azon igények minősülnek, melyek célja és jogalapja is hasonló. Két tipikus helyzet különböztethető meg. Ha a belső jogon, illetve az uniós jogon alapuló hasonló igények érvényesítését *ugyanolyan jogorvoslati szabályok* rendezik, azaz az uniós jogon alapuló igények vonatkozásában a jogorvoslatot nem teszik kedvezőtlenebbé a nemzeti eljárási szabályok, úgy az *egyenértékűség a szabályok egyenlő alkalmaz-*

⁶⁹ C-69/10 Brahim Samba Diouf v. Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration. ECLI:EU:C:2011:524. 69. pont.

⁷⁰ Szépen mutatja a jogfejlődést a magyar szabályozás változása e területen. Amíg a 1990-es évek elején a szabálysértési hatósági eljárások tekintetében nem volt automatikusan elérhető a bírósági felülvizsgálat mint jogorvoslat, nagy lépésnek számított a jogalanyok számára jelentős hátrányokat jelentő hatósági határozatokkal szemben a bírói út általánossá tétele. A közelmúlt változásai a közigazgatási perrendtartással még szélesebbre húzták a jogorvoslat kereteit, kinyílt a lehetőség valamennyi közigazgatási jogcselekménnyel összefüggésben a bírói út igénybevételeének lehetősége.

⁷¹ C-439/08. Vlaamse federatie van verenigen van Brood- en Banketbakkers, Ijsbereiders en Chocoladebewerders (VEBIC) VZW v. Raad voor de Mededinging Minister van Economie. ECLI:EU:C:2010:739. 63., 64. pont.

hatóságára összpontosít. Ha azonban a belső jogon, illetve uniós jogon alapuló hasonló igények érvényesítését más-más eljárás szabályok alapozzák meg, a jogorvoslatok egyenértékűségének követelménye akkor valósulhat meg, ha az uniós jogon alapuló igények érvényesítésénél nem jutunk a tagállami szabályoknál terheesebb feltételekhez, például az uniós igényekre a jogorvoslat nem hosszabb, bonyolultabb és költségesebb.⁷²

Az egyenértékű jogorvoslat biztosításának elve mellett a tagállami jogok (elsősorban eljárásjogok) és az uniós jog viszonyrendszerében érvényesülő fontos dogmatikai tétele a *tényleges érvényesülés elve*. Az *effektivitás* követelménye azt jelenti, hogy *belső eljárási feltételek nem tehetik gyakorlatilag lehetetlenné az uniós igények érvényesítését*.⁷³ Ezt a jogorvoslatokra vetítve úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a *belső jogi szabályok nem tehetik lehetetlenné, vagy különösen nehezzé, a jogérvényesítést*⁷⁴, ami ebben az összefüggésben a széles értelemben vett jogorvoslat maga.

A jövő egyik izgalmas megválaszolendő kérdése lesz az egyenértékűség és tényleges érvényesülés elvéből eredő követelmények és az Alapjogi Charta 47. cikkéből eredő követelmények közötti viszony tisztázása. Felvethető ugyanis az a kérdés, hogy az *Alapjogi Charta 47. cikke hozzáadódik-e az egyenértékűség és tényleges érvényesülés elvéhez vagy annak helyébe lép*.⁷⁵

1.2.1.4 A jogorvoslat fogalma a dokumentumokban

Láthatjuk, hogy sem az UDHR, sem az ICCPR, sem az EJEE, sem pedig az Alapjogi Charta nem tartalmaz fogalomközlírást, így *legális definíció hiányában* a jogorvoslathoz való jog fogalmi keretei meghúzásában az EJEB-nek és az Európai Bíróságnak is jelentős szerepe van.

⁷² Lásd előző pontban idézettek.

⁷³ 130/79. Express Dairy Foods Limited v. Intervention Board for Agricultural Produce. ECLI:EU:C:1980:155, 12. pont.

⁷⁴ C-432/05. Unibet (London) Ltd. Unibet (International) Ltd v. Justitiekanslern. ECLI:EU:C:2007:163, 43. pont, C222/05C225/05. J. van der Weerd, a Maatschap Van der Bijl, J.W. Schoonhoven (C-222/05.), id. H. de Rooy, ifj. H. de Rooy (C-223/05.), a Maatschap H. en J. van 't Oever, a Maatschap F. van 't Oever en W. Fien, B. van 't Oever, a Maatschap A. en J. Fien, a Maatschap K. Koers en J. Stellingwerf, H. Koers, a Maatschap K. en G. Polinder, G. van Wijhe (C-224/05.), B. J. van Middendorp (C-225/05.) v. Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit egyesített ügyek. ECLI:EU:C:2007:318, 28. pont, 45/76. Comet BV v. Produktschap voor Siergewassen. ECLI:EU:C:1976:191, 12–16. pont; 68/79. Hans Just I/S v. Ministeriet for Skatter og Afgifter. ECLI:EU:C:1980:57, 25. pont; 199/82. Amministrazione delle Finanze dello Stato v. SpA San Giorgio. ECLI:EU:C:1983:318, 14. pont; 331/85., 376/85. és 378/85. Les Fils de Jules Bianco SA és J. Girard Fils SA v. Directeur général des douanes et droits indirects. ECLI:EU:C:1988:97, 12. pont; 104/86. Az Európai Közösségek Bizottsága v. Olasz Köztársaság. ECLI:EU:C:1988:171, 7. pont; 123/87. és 330/87. Léa Jeunehomme és Société anonyme d'étude et de gestion immobilière „EGI” v. Belga állam. ECLI:EU:C:1988:408, 189/87. Athanasios Kalfelis v. Banque Schröder, Münchmeyer, Hengst & Co. és társai. ECLI:EU:C:1988:459, 17. pont; C-6/90. és C-9/90. Andrea Francovich és Danila Bonifaci és társai v. Olasz Köztársaság. ECLI:EU:C:1991:428, 42. és 43. pont; C-96/91. Az Európai Közösségek Bizottsága v. Spanyol Királyság. ECLI:EU:C:1992:253, 12. pont, és C-312/93. Peterbroeck, Van Campenhout & Cie SCS v. belga állam. ECLI:EU:C:1995:437, 12. pont.

⁷⁵ Lásd e körben az alábbi főtanácsnoki indítványokban felvetett kérdéseket: Bot főtanácsnok Agroconsulting-04 ügyre vonatkozó indítványa (C-93/12, EU:C:2013:172, 30. pont); Cruz Villalón főtanácsnok [E.ON](#) Földgáz Trade ügyre vonatkozó indítványa (C-510/13, EU:C:2014:2325, 43. pont); Jääskinen főtanácsnok Orizzonte Salute ügyre vonatkozó indítványa (C-61/14, EU:C:2015:307, 24. pont).

A jogorvoslat (*remedy*) tartalmát illetően a bírói fórumok értelmező gyakorlatából leginkább a *sérült jogok „orvoslására” való egész eszköztárra következtethetünk*, ahol a kulcs a jogok bírói védelmének biztosítása. Ez a közelítés a jogorvoslathoz mint a joghoz, jogszolgáltatáshoz való megfelelő hozzájutást jelenti leginkább.

A dokumentumok sajátossága, hogy ugyanolyan közelítést alkalmaznak, a *hatékony (tényleges) jogorvoslatot* követelik meg. Különösen az EJEE 13 cikkének⁷⁶ és az Alapjogi Charta 47. cikkének⁷⁷ értelmező gyakorlatából arra következtethetünk, hogy az esetek túlnyomó részében leginkább a nemzeti bíróságok feladata – általános, a tagállamok közös alkotmányos hagyományain nyugvó elvei⁷⁸ alapján – különösen a magánszemélyekre vonatkozó rendelkezések bírói védelmének⁷⁹ és hatékony érvényesülésének biztosítása⁸⁰. Alapvetően tehát a *tagállamok felelőssége* a jogorvoslati jogok hatékony védelmének biztosítása⁸¹, az ehhez szükséges *intézményi és eljárási feltételek* biztosítása.⁸²

1.2.1.5 A jogorvoslat hatékonyságának kérdése

Az európai jogvédelmi szint a jogorvoslatokkal kapcsolatos fontos követelményként a jogorvoslat hatékonyságának követelményét állítja. A *jogorvoslatnak mind a jogalkotás, mind a tényleges alkalmazás terén⁸³ hatékonynak kell lennie.*⁸⁴ Hatékonynak csak az olyan jogorvoslat tekinthető, ami *elérhető és észszerűen alkalmas a sérelem sikeres⁸⁵ orvoslásának biztosítására.*⁸⁶ Ezért a hatékony jogorvoslat biztosításához a konkrétan ítélező bíró, az eljáró fórum⁸⁷ és az eljárás szabályai tekintetében is követelményeket lehet állítani.

Alanyi szempontból a bírakkal szembeni követelmény *a tisztességes és pártatlan eljárás követelménye*. A tisztességes és pártatlan eljárás követelménye az alábbi elemeket foglalja magában: *az eljáró bíró nem utasítható (függet-*

⁷⁶ EJEB McFarlane kontra Írország, 31333/06. sz. kereset, 2010; EJEB Rotaru kontra Románia, 28341/95. sz. kereset, 2000; EJEB Yarashonen kontra Törökország, 72710/11 sz. kereset, 2014.

⁷⁷ C-583/11. P sz. Inuit Tapiriit Kanatami és társai ítélet ECLI:EU:C:2013:625. 101 pont.; T-49/07 sz., Sofiane Fahas ítélet ECLI:EU:T:2010:499. 39. pont.

⁷⁸ C-432/05. Unibet (London) Ltd. és Unibet (International) Ltd v. Justitiekanslern. ECLI:EU:C:2007:163. 37. pont.

⁷⁹ C-69/10 Brahim Samba Diouf v Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration. ECLI:EU:C:2011:524.

⁸⁰ C397/01–C403/01. Bernhard Pfeiffer (C-397/01.), Wilhelm Roith (C-398/01.), Albert Süß (C-399/01.), Michael Winter (C-400/01.), Klaus Nestvogel (C-401/01.), Roswitha Zeller (C-402/01.), Matthias Döbele (C-403/01.) v. Deutsches Rotes Kreuz, Kreisverband Waldshut eV egyesített ügyek. ECLI:EU:C:2004:584, 111. pont.

⁸¹ 179/84. Piercarlo Bozzetti v. Invernizzi SpA és Ministro del tesoro. ECLI:EU:C:1985:306, 17. pont; C446/93. SEIM – Sociedade de Exportação e Importação de Materiais Lda v. Subdirector-Geral das Alfândegas. ECLI:EU:C:1996:10, 32. pont, C54/96. Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH v. Bundesbaugesellschaft Berlin mbH. ECLI:EU:C:1997:413, 40. pont.

⁸² EJEB Ramirez Sanchez kontra Franciaország, 59450/00. sz. kereset, 2006.; C-69/10. sz. Brahim Samba Diouf ítélet ECLI:EU:C:2011:524.

⁸³ EJEB, M.S.S. kontra Belgium és Görögország, 30696/09. sz. kereset, 2011. január 21., 288. bekezdés.

⁸⁴ EJEB, Rotaru kontra Románia, 28341/95. sz. kereset, 2000. május 4., 67. bekezdés.

⁸⁵ EJEB, Yarashonen kontra Törökország, 72710/11. sz. kereset, 2014. június 24., 63–66. bekezdések.

⁸⁶ EJEB, McFarlane kontra Írország, 31333/06 sz. kereset, 2010. szeptember 10. 109. bekezdés.

⁸⁷ C-69/10 Brahim Samba Diouf v Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration. ECLI:EU:C:2011:524.

len), az eljáró bírónak részrehajlástól mentesen (pártatlanul), korrekt, jellemes, erkölcsös, lelkiismeretes, feddhetetlen, megbízható, kötelességtudó, becsületes, nobilis, felelősségteljes, hiteles módon (tisztességesen), nyilvánosan és ésszerű időn belül kell tárgyalnia és elbírálnia az ügyet. A hatalmi ágak szétválasztása folytán nincs lehetőség arra, hogy akár a jogalkotó, akár a végrehajtó hatalom befolyásolja a bírói döntések meghozatalát. A pártatlanság követelménye azt követeli meg, hogy a bíró minden, ügyön kívüli körülménytől függetlenül magát, ítélezése legyen objektív és elfogulatlan. Ennek mind az eljárás lefolytatása, mind a bizonyítékok okszerű, logikus, ellentmondásmentes mérlegelése körében érvényesülnie kell. A pártatlanság az igazságszolgáltatásba vetett bizalom megnyilvánulása, így a bírói magatartás szubjektív oldalának is meg kell felelnie e követelményeknek. (Ezt szokták röviden úgy megfogalmazni, hogy nemcsak objektíve kell elfogulatlannak lenni, hanem a látszatnak is a pártatlanságot kell alátámasztania, más szóval, nem elég pártatlannak lenni, hanem annak is kell látszani. Ez a kérdés a bírói magatartás, viselkedés, kommunikáció és metakommunikáció, a bírói etika kérdéseit is felveti, ezek mélyebb elemzése azonban túlmegy a mostani téma szorosabb ismertetésén.⁸⁸⁾

Az eljáró fórumnak a függetlenség *intézményi feltételét* is biztosítani kell, ami jelenti az általa kínált *jogorvoslat nem mérlegeléstől függő⁸⁹ igénybevételének lehetőségét*, továbbá a meghozott *határozata kötelező kikényszeríthetőségének biztosítását*. A bírósággal kapcsolatos követelmények kizárják valamiféle különbíróóságok joghatóságát. Ugyanígy *nincs lehetőség a törvényes hatásköri és illetékességi szabályok félretételére sem*.

Eljárási követelményként állítható, hogy a fél számára biztosítani kell a lehetőséget eljárásbeli jogai megfelelő gyakorlására (lásd: *eljárási jogosítványok*), jogot a tanácsadás, a védelem és a képviselő igénybevételéhez, szükség esetén a költségek előlegezése vagy az állam általi átvállalása mellett.

---

⁸⁸ Érdekes elméleti megközelítésekkel találkozunk például a modern jogelméleti teóriákban, például a skandináv realizmus vagy Erlich „élő jog” tanaiban

⁸⁹ EJEB, Silver és társai kontra az Egyesült Királyság, 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75 és 7136/75 sz. keresetek, 1983. július 25., 116. bekezdés.

2. ELJÁRÁSI JOGOSÍTVÁNYOK AZ EURÓPAI BÍRÓSÁG GYAKORLATÁBAN

A jogorvoslati jog kereteinek meghatározásához segítségül hívhatók eljárás jogosítványok.⁹⁰ Az Európai Bíróság gyakorlatában bevett hivatkozásnak tekinthető: *a természetes igazságosság elve*, amit nevezhetünk igazságos meghallgatáshoz való jognak is, az *indokolási kötelezettség elve*, a *megfelelő eljáráshoz való jog*, ezen belül is a *védelemhez való jog*.

2.1 A TERMÉSZETES IGAZSÁGOSSÁG VAGY AZ IGAZSÁGOS MEGHALLGATÁSHOZ VALÓ JOG

A természetes igazságosság vagy az igazságos meghallgatáshoz való jog elvét a Bíróság a *Transocean Marine Paint Association v. Bizottság* ügyben hozott ítéletében fektette le. A Bíróság az ügyben kimondta, hogy *annak a személynek, akinek az érdekeit lényegesen érinti a hatóság (jelen esetben a Bizottság) döntése, meg kell adni az alkalmat és lehetőséget, hogy ismertesse felfogását, érveit*.⁹¹ Ezt az elvet a Bíróság megerősítette a *Hoffmann La Roche and Co. AG v. Bizottság* perben, ahol kimondta, hogy a meghallgatáshoz való jog biztosítása minden olyan perben, ahol szankciók, különösen bírság vagy ismételt bírság szabható ki, a közösségi (Lisszabont követően uniós) jog fundamentális elve, amelyet tiszteletben kell tartani. Ebben az ügyben a Bíróság továbbment, és a *tájékozott meghallgatás* kérdéséről beszélt, ami az *iratokba való betekintés* garanciájával együtt takarja a meghallgatáshoz való jogot.⁹² Ugyancsak érintette a meghallgatáshoz való jogra történő hivatkozást az Európai Bíróságnak a *Bosmann-ügyben*⁹³ és a *C-402/05. P. és C-415/05. P. Yassin Abdullah Kadi és Al Barakaat International Foundation egyesített ügyekben*⁹⁴ hozott ítélete is.

---

⁹⁰ Ezzel a megközelítéssel találkozhatunk Wopera Zsuzsa (2007): *Eljárás jogelvek érvényesülése az Európai Bíróság gyakorlatában* In: *Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században* (Szerk.: Harsági Viktória és Wopera Zsuzsa) HVG-ORAC, Budapest, 417–429.

⁹¹ 17/74. *Transocean Marine Paint Association v. az Európai Közösségek Bizottsága*. ECLI:EU:C:1974:106.

⁹² 85/76. *Hoffmann-La Roche & Co. AG v. az Európai Közösségek Bizottsága*. ECLI:EU:C:1979:36.

⁹³ C-415/93. *Union royale belge des sociétés de football association ASBL v. Jean-Marc Bosman, Royal club liégeois SA v. Jean-Marc Bosman és társai és Union des associations européennes de football (UEFA) v. Jean-Marc Bosman*. ECLI:EU:C:1995:463.

⁹⁴ C-402/05. P. és C-415/05. P. *Yassin Abdullah Kadi és Al Barakaat International Foundation v. Tanács és Bizottság egyesített ügyek*. ECLI:EU:C:2008:461.

2.2 INDOKOLÁSI KÖTELEZETTSÉG

Az eljárási jogositványok közül egy másik fontos elv a döntéshozatalnál a hatóságok, bíróságok részéről az *indokolás kötelezettsége*, valamint a *hatékony jogorvoslat* biztosításának kötelezettsége. Ez a kötelezettség került kimondásra az M. Heylens-esetben. Ebben az ügyben egy hivatásos belga futballedző volt a vádlott egy büntetőjogi perben, amelyet a francia futballedzők egyesülete, az UNECTEF indított ellene amiatt, hogy Lille-ben hivatásos edzőként működött a szükséges francia oklevél, vagy annak a francia kormány által elismert megfelelője, nélkül. Az Európai Bíróság úgy foglalt állást, hogy a munkavállalók szabad mozgásának a joga, amelyet a Szerződés biztosít, megkívánja, hogy egy olyan döntés ellen, amely valamely feltétel hiányára hivatkozással elutasítja e jog gyakorlását, *lehetőséget kell biztosítani jogorvoslatra*, ami lehetővé teszi, hogy ennek a döntésnek a jogszerűségét megteremtse a közösségi (Lisszabont követően uniós) jogra való tekintettel, és hogy az érintett személyt *tájékoztatni kell az okokról, amelyeken a döntés alapult*.⁹⁵

2.3 FAIR ELJÁRÁS

Ebből a jogesetből is kiolvasható továbbá a *megfelelő, fair eljáráshoz való jog* elve, amely tulajdonképpen szerves folytatása annak a jogosultságnak, hogy a döntés érintettjének tájékoztatást kell kapnia a döntés okairól. A megfelelő eljáráshoz való elv magában foglalja a *jogsérelem esetén bírósághoz való fordulás jogát*, illetőleg a *jogorvoslattal élés lehetőségének jogát is*.⁹⁶ Ennek az elvnek a kimondása azért fontos, mert az uniós jog így olyan minimális követelményeket támaszt a nemzeti jogrenddel szemben, amelyek célja, hogy biztosítsa a jogorvoslatok és eljárások elérhetőségét a magánszemélyek részére, így ők nemzeti bíróságaikon keresztül érvényesíthetik uniós jogaikat. Ez az *ubi ius ibi remedium* logikája, amely több európai bírósági jogesetből adódóan messzemenő következményekkel bír. E tárgykörben különösen nagy jelentőségűnek tekinthető a Brasseur du Pécheur és Factortame III. egyesített ügyben hozott európai bírósági döntés. A megfelelő eljáráshoz való jog azt a kötelezettséget is jelenti a tagállamok számára, hogy *nem tehetik a jogérvényesítést túlzottan nehézé vagy esetlegesen lehetetlenné a jogalanyok számára*.⁹⁷

---

⁹⁵ 222/86. Union nationale des entraîneurs et cadres techniques professionnels du football (Unectef) v. Georges Heylens és társai. ECLI:EU:C:1987:442.

⁹⁶ Szélesebb kitekintésben lásd az elv nemzetközi szervezet előtti gyakorlatát: Bán Tamás (2009): Az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának gyakorlata a tisztességes bírósági eljárásokkal összefüggő ügyekben. Acta Humana: emberi jogi közlemények, 2009. (20. évf.) 1–2. 3–65.

⁹⁷ C-208/90. Theresa Emmott v. Minister for Social Welfare és Attorney General. ECLI:EU:C:1991:333; C-338/91. H. Steenhorst-Neerings v. Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor Detailhandel, Ambachten en Huisvrouwen. ECLI:EU:C:1993:857.

2.4 VÉDELEMHEZ VALÓ JOG

A *védelemhez való jog* mint a megfelelő eljáráshoz való jogosultság része került megfogalmazásra az Európai Bíróság gyakorlatában. Ennek a jogelvnek a kifejtésére került sor például a Dow Benelux NV-ügyben. A bíróság ki mondta, hogy a védelemhez való jog az alapelvek egyike, és ezért nemcsak az olyan közigazgatási eljárások során kell biztosítani, amelyek büntetések kiszabását eredményezhetik, hanem az olyan előzetes tájékozódások során is, mint amilyen egy rendelet alapján lefolytatott kivizsgálás, amelyik egyébként döntő jelentőségű lehet az olyan vállalatok tisztességtelen tevékenységével kapcsolatos bizonyítékok beszerzése terén, amelyekért a vállalatok felelősségre vonhatók.⁹⁸

---

⁹⁸ 85/87. Dow Benelux NV v. az Európai Közösségek Bizottsága. ECLI:EU:C:1989:379.

3. AZ EURÓPAI JOGBÓL KÖZVETLENÜL FAKADÓ JOGORVOSLATI FORMÁK

A hatékony jogorvoslatok akkor érvényesülhetnek európai jogi alapon⁹⁹, ha minden olyan élethelyzetre találunk jogi eszközként igénybe vehető orvoslási formát, amikor a tagállami és az európai normák összhangjának hiánya folytán szenved valamely jogsérelmet a magánfél.¹⁰⁰ Különösen érzékeny területe az uniós jognak az uniós jogból fakadó pénzügyi követelések kezelésének kérdése.

3.1 VISSZAKÖVETELÉSI IGÉNYEK ÉRVÉNYESÍTÉSE EURÓPAI JOGI ALAPON

Amikor egy olyan pénzügyi teher megfizetésére kerül sor, ami utóbb – például az Európai Bíróság által előzetes döntéshozatali eljárásban hozott ítélet következményeként – jogalap nélkülivé válik, valamilyen jogorvoslattal szükséges a visszatérítési igényeket rendezni. Ez az esetek döntő többségében bizonyosan nem hagyományos értelemben vett felülbírálati típusú jogorvoslattal valósítható meg. A legkézenfekvőbb megoldás tagállami jogalkotással valósulhat meg, amikor a tagállam alkotmányos eljárás szabályokat a jogalap nélkülivé vált pénzügyi terhek visszakövetelésére, azaz igényérvényesítés lehetőségének eljárási szabállyal való megteremtése révén orvosolja a jogsérelmes helyzetet. Az igény anyagi jogi alapja (illetve éppen a jogalap nélkülsége) közvetlenül az uniós jogból fakad, ekkor valóságos jogorvoslatot az ehhez társuló jogorvoslati jog biztosítása jelent. Ilyenre került sor számos adóval kapcsolatos előzetes döntéshozatali eljárás lefolytatását követően, ha az Európai Bíróság az uniós joggal ellentétesnek ítélt egy adott időszakban fennálló nemzeti adójogi szabályt.¹⁰¹

Fogalmilag nem minden esetben és élethelyzetben képzelhető el azonban, hogy a nemzeti jogalkotás képes rendezni az ilyen visszakövetelési igények kérdését, ezért általánosan kimondható elv, hogy a *belső jogban eljárási lehetőséget kell biztosítani* az uniós joggal ellentétesen beszedett *pénzügyi terhek visszaigénylésére*.¹⁰² Az Európai Bíróság iránymutató gyakorlata több elvet fogalmazott meg, amelyek szerint a közvetlenül az uniós jogon alapuló

---

⁹⁹ Lásd részletesen Arts, Dirk – Lenaerts, Koen – Maselis, Ignace (Ed. Bray, Robert 2010): *Procedural Law of the European Union*. Sweet & Maxwell, London; Lenaerts, Koen – Maselis, Ignace – Gutman, Kathleen (Ed. Nowak, Janek Tomasz) (2014): *EU Procedural Law*. Oxford University Press (Oxford European Union Law Library), Oxford.

¹⁰⁰ Schermers, Henry G. – Waelbroeck, Denis F.(2001): *Judicial Protection in the European Union*. Kluwer Law International, The Hague.

¹⁰¹ Erre került sor, amikor a C–290/05. és C333/05. Nádasi Ákos v. Vám- és Pénzügyőrség Észak-Alföldi Regionális Parancsnoksága (C–290/05.), Németh Ilona v. Vám- és Pénzügyőrség Dél-Alföldi Regionális Parancsnoksága (C-333/05.) egyesített ügyek. ECLI:EU:C:2006:652 ítéletét követően a közösségi joggal ellentétes regisztrációs adó részleges visszatérítését a 2006. évi CXXX. törvény írta elő Magyarországon.

¹⁰² Tatham, Allan Francis (2006): *EC Law in practice: A case-study approach*. HVG-ORAC, Budapest, 114–122.

igények érvényesítése tekintetében milyen minimális nemzeti szabályokat kell megalkotni, illetve milyen szabályokkal nem lehet akadályozni az ilyen típusú igények érvényesítését. Főszabály, hogy minden tagállamban ki kell jelölni olyan bíróságokat, amik hatáskörrel és illetékességgel rendelkeznek az ilyen igények elbírálására¹⁰³, ha pedig külön erre irányuló hatásköri és eljárási szabályok beépítésére nem kerül sor, úgy az általánosan érvényesülő ilyen szabályoknak lehetővé kell tenni a magánfél közvetlenül uniós jogon alapuló, jogalap nélkülivé vált pénzügyi terhek visszatérítésére irányuló igényeinek érvényesítését.¹⁰⁴

A hatékony bírói jogvédelem elve olyan általános uniós jogelv¹⁰⁵, amely a tagállamok közös alkotmányos hagyományain nyugszik. Ezt az elvet az EJEE 6. és 13. cikke is megerősítette, és az elv újra megerősítést nyert az Európai Unió Alapjogi Chartájának 47. cikkében is.¹⁰⁶ Minden tagállam belső jogrendjének feladata meghatározni *a bírósághoz fordulás azon eljárási szabályait*, amelyek célja, hogy biztosítsák a jogalanyok uniós jogból eredő jogainak védelmét. Ha ugyanis a Szerződés létre is hozott bizonyos közvetlen kereseteket, amelyeket adott esetben magán-személyek indíthatnak az uniós bíróság előtt, nem szándékozott a nemzeti bíróságok előtt létrehozni – tekintettel az uniós jog fenntartására – más jogi lehetőségeket, mint amelyeket a nemzeti jog megállapított.¹⁰⁷ Ez csak akkor lenne másképp, ha a nemzeti jogrendszer egészéből az következne, hogy nem létezik olyan keresetfajta, amelyel, akár közvetett módon is, biztosítható lenne a jogalanyok uniós jogból eredő jogainak tiszteletben tartása.¹⁰⁸

¹⁰³ C-2/06. Willy Kempter KG v. Hauptzollamt Hamburg-Jonas. ECLI:EU:C:2008:78, ezenkívül lásd 33/76. Rewe-Zentralfinanz eG és Rewe-Zentral AG v. Landwirtschaftskammer für das Saarland. ECLI:EU:C:1976:188, 5. pont, 45/76. Comet BV v. Produktschap voor Siergewassen. ECLI:EU:C:1976:191, 13. pont, C312/93. Peterbroeck, Van Campenhout & Cie SCS v. belga állam. ECLI:EU:C:1995:437, 12. pont, C-453/99. Courage Ltd v. Bernard Crehan. ECLI:EU:C:2001:465, 29. pont, valamint a C-13/01. Safalero Srl v. Prefetto di Genova. ECLI:EU:C:2003:447, 49. pont.

¹⁰⁴ Lásd különösen: C432/05. Unibet (London) Ltd, Unibet (International) Ltd v. Justitiekanslern. ECLI:EU:C:2007:163, 43. pont, C222/05C225/05. J. van der Weerd, a Maatschap Van der Bijl, J.W. Schoonhoven (C-222/05), id. H. de Rooy, ifj. H. de Rooy (C-223/05), a Maatschap H. en J. van 't Oever, a Maatschap F. van 't Oever en W. Fien, B. van 't Oever, a Maatschap A. en J. Fien, a Maatschap K. Koers en J. Stellingwerf, H. Koers, a Maatschap K. en G. Polinder, G. van Wijhe (C-224/05.), B. J. van Middendorp (C-225/05.) v. Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit egyesített ügyek. ECLI:EU:C:2007:318, 28. pont.

¹⁰⁵ C-279/09. DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH v. Bundesrepublik Deutschland. ECLI:EU:C:2010:811, C-444/09. és C-456/09. Rosa María Gavieiro Gavieiro (C-444/09), Ana María Iglesias Torres (C-456/09) v. Consellería de Educación e Ordenación Universitaria de la Xunta de Galicia egyesített ügyek ECLI:EU:C:2010:819. 75. pont.

¹⁰⁶ C-279/09. DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH v. Bundesrepublik Deutschland. ECLI:EU:C:2010:811, 222/84. Marguerite Johnston v. Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary. ECLI:EU:C:1986:206. 18. és 19. pont, 222/86. Union nationale des entraîneurs et cadres techniques professionnels du football (Unectef) v. Georges Heylens és társai. ECLI:EU:C:1987:442. 14. pont, C424/99. Bizottság v. Ausztria. ECLI:EU:C:2001:642. 45. pont, C-50/00. P. Unión de Pequeños Agricultores v. Tanács. ECLI:EU:C:2002:462. 39. pont, és C467/01. Ministero delle Finanze v. Eribrand SpA. ECLI:EU:C:2003:364. 61. pont.

¹⁰⁷ 158/80. Rewe-Handelsgesellschaft Nord mbH és Rewe-Markt Steffen v. Hauptzollamt Kiel. ECLI:EU:C:1981:163. 44. pont.

¹⁰⁸ 158/80. Rewe-Handelsgesellschaft Nord mbH és Rewe-Markt Steffen v. Hauptzollamt Kiel. ECLI:EU:C:1981:163. 5. pont, 45/76. Comet BV v. Produktschap voor Siergewassen. ECLI:EU:C:1976:191. 16. pont, C213/89. The Queen kontra Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai. ECLI:EU:C:1990:257. 19–23. pont.

Továbbá, ha főszabály szerint a nemzeti jog feladata is a jogalany eljárásához fűződő érdekének és kereshetőségi jogának meghatározása, az uniós jog megköveteli, hogy a nemzeti szabályozás következtében a hatékony bírói jogvédelemhez való jog legalábbis ne szenvedjen sérelmet.¹⁰⁹ A tagállamoknak kell ugyanis olyan keresetindítási és eljárási rendszert¹¹⁰ kialakítaniuk, amelyek biztosítják e jog tiszteletben tartását.¹¹¹ E tekintetben a bírósághoz fordulás azon eljárási szabályai, amelyek célja, hogy biztosítsák azoknak a jogoknak a védelmét, amelyeket az uniós jog közvetlen hatálya az érintetteknek biztosít, nem lehetnek kedvezőtlenebbek, mint a hasonló, belső jellegű keresetekre vonatkozóak (egyenértékűség elve), valamint nem lehetnek olyanok, hogy gyakorlatilag lehetetlenné vagy rendkívül nehézé tegyék az uniós jogrend által biztosított jogok gyakorlását (tényleges érvényesülés elve).¹¹²

Jogalap nélkül kivetett adókkal¹¹³ összefüggésben arra mutatott rá az Európai Bíróság, hogy a *tagállam főszabályként köteles az uniós jog megsértésével kivetett adók visszafizetésére*¹¹⁴, figyelemmel arra, hogy az uniós jog szabályainak megsértésével valamely tagállamban kivetett adók visszatérítéséhez való jog a jogalanyok számára biztosított uniós jogból ered, és azt kiegészíti.¹¹⁵ Amennyiben a jogalap nélkül fizetett összegek főszabályként

¹⁰⁹ C-87/90–C-89/90. A. Verholen és társai v. Sociale Verzekeringsbank Amsterdam. ECLI:EU:C:1991:314. 24. pont és C13/01. Safalero Srl v. Prefetto di Genova. ECLI:EU:C:2003:447. 50. pont, C432/05. Unibet (London) Ltd, Unibet (International) Ltd v. Justitiekanslern. ECLI:EU:C:2007:163. 42. pont.

¹¹⁰ Ez a nemzeti eljárási autonómia elve.

¹¹¹ C-50/00. P. Unión de Pequeños Agricultores v. Tanács. ECLI:EU:C:2002:462. 41. pont.

¹¹² 158/80. Rewe-Handelsgesellschaft Nord mbH és Rewe-Markt Steffen v. Hauptzollamt Kiel. ECLI:EU:C:1981:163, 5. pont, 45/76. Comet BV v. Produktschap voor Siergewassen. ECLI:EU:C:1976:191, 13–16. pont, C312/93. Peterbroeck, Van Campenhout & Cie SCS v. belga állam. ECLI:EU:C:1995:437, 12. pont, C-453/99. Courage Ltd v. Bernard Crehan. ECLI:EU:C:2001:465, 29. pont, C467/01. Ministero delle Finanze v. Eribrand SpA. ECLI:EU:C:2003:364, 62. pont, C13/01. Safalero Srl v. Prefetto di Genova. ECLI:EU:C:2003:447, 49. pont.

¹¹³ Az európai Bíróság elé került magyar adóügyekkel összefüggésben lásd Somssich Réka: *Az uniós jogba ütköző adók visszatérítése a magyar jogban*. Európai Jog, 2010/4. 25–29. o.

¹¹⁴ C192/95–C218/95. Société Comateb (C-192/95.), Société Panigua (C-193/95. sz. ügy), Société Edouard et fils (C-194/95. sz. ügy), Société de distribution de vins et liqueurs (C-195/95.), Etablissements André Haan (C-196/95. sz. ügy), Société Diffusion générale de quincaillerie (C-197/95.), Société Diffusion générale (C-198/95. sz. ügy), Société Cama Renault (C-199/95. sz. ügy), Scp Ovide et Dorville (C-200/95.), Société Ducros Guadeloupe (C-201/95.), Société Comptoir commercial Caraïbes (C-202/95.), Société Giafa (C-203/95.), Société LVS (C-204/95.), Société Catherine et Jean-Claude Tabar Nouval (C-205/95.), Société L'Heure et L'Or (C-206/95.), Société Général bazar bricolage (C-207/95.), Société Grain d'or (C-208/95.), Société Cash Service (C-209/95.), Etablissements Efir (C-210/95.), Société Farandole (C-211/95.), Société Carat (C-212/95.), Société Rio (C-213/95.), Société guadeloupéenne de distribution moderne (SGDM) (C-214/95.), Martinique automobiles SA (C-215/95.), Socovi SARL (C-216/95.), Etablissements Gabriel Vangour et Cie SARL (C-217/95.), Simat Guadeloupe SARL (C-218/95.) v. Directeur général des douanes et droits indirects egyesített ügyek. ECLI:EU:C:1997:12, 20. pont, C397/98. és 410/98. Metallgesellschaft Ltd és társai (C-397/98.), Hoechst AG, Hoechst (UK) Ltd (C-410/98.) v. Commissioners of Inland Revenue, valamint HM Attorney General egyesített ügyek. ECLI:EU:C:2001:134, 84. pont.

¹¹⁵ 199/82. Amministrazione delle Finanze dello Stato kontra SpA San Giorgio. ECLI:EU:C:1983:318, 12. pont, C397/98. Metallgesellschaft Ltd és társai (C-397/98.), Hoechst AG és Hoechst (UK) Ltd (C-410/98.) v. Commissioners of Inland Revenue és HM Attorney General. ECLI:EU:C:2001:134, 84. pont.

visszajárnak, úgy a legfőbb visszakövetelési *akadály az elévülési vagy jogvesztő igényérvényesítési határidő* lehet. A visszakövetelési igények egy másik problematikájaként merült fel az Európai Bíróság gyakorlatában az az esetkör, amikor a befizető a befizetett összegeket *költségként továbbhárította üzleti partnereire, esetleg a fogyasztókra*. Ezek az anomáliák mutattak rá arra, hogy két lehetőség maradt az Európai Bíróság előtt: vagy jogharmonizációt teremteni ezen igények eljárási szabályai vonatkozásában, vagy a tagállamok belső eljárási szabályainak különbözőségei miatt¹¹⁶ olyan alapvető elveket kidolgozni, amelyek megkönnyítik, de legalábbis lehetővé teszik valamennyi ilyen igény problémamentes érvényesítését.¹¹⁷ Mindkét módszer megvalósítása tekintetében találunk kísérleteket az uniós jogban, illetve az Európai Bíróság gyakorlatában.

3.2 JOGALAP NÉLKÜL MEGTAGADOTT KIFIZETÉSEK

Az uniós jog nem csupán pénzügyi terheket jelenthet a jogalanyok számára, hanem abból a magánfélnek is keletkezhet kifizetés iránti igénye. Ilyen történik például állami támogatás, szubvenció, különböző pénzügyi alapokból való támogatás igénylésekor. A nemzeti jogban érvényesített bármely olyan szabály, ami megnehezíti, módosítja, esetleg lehetetlenné teszi az *uniós jogi alapú kifizetési igény teljesítését*, alapját képezheti a magánfél nemzeti bíróság előtti kifizetési – esetleg ehhez kapcsolódó többlettényállás esetén kártérítési – igényének.

Gyakran merülnek fel a Bíróság előtt ezzel a témával összefüggésben a kifizetések érvényesítésével kapcsolatos *jámulékos eljárásjogi kérdések*. A C-131/10. *Corman SA v. Bureau d'intervention et de restitution belge (BIRB)* ügyben a Bíróság a támogatás kedvezményezettje vagy a kedvezményezett alvállalkozói által elkövetett szabálytalanság esetén az elévülési szabályok eltérő alkalmazásának kérdését vizsgálta.¹¹⁸ Terítékre kerültek ezenkívül a kamattal kapcsolatos jámulékos kérdések is.¹¹⁹

---

¹¹⁶ C343/96. *Dilexport Srl v. Amministrazione delle Finanze dello Stato*. ECLI:EU:C:1999:59, 25. pont.

¹¹⁷ 811/79. *Amministrazione delle finanze dello Stato v. Ariete SpA*. ECLI:EU:C:1980:195, 12. pont, C63/01. *Samuel Sidney Evans v. The Secretary of State for the Environment, Transport and the Regions, and The Motor Insurers' Bureau*. ECLI:EU:C:2003:650, 75. és 76. pont, C295/04C298/04. *Vincenzo Manfredi v. Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA (C-295/04.)*, *Antonio Cannito v. Fondiaria Sai SpA (C-296/04.)* és *Nicolò Tricarico (C-297/04.)*, *Pasqualina Murgolo (C-298/04.) v. Assitalia SpA* egyesített ügyek. ECLI:EU:C:2006:461, 62. és 77. pont.

¹¹⁸ C-131/10. *Corman SA v. Bureau d'intervention et de restitution belge (BIRB)*. ECLI:EU:C:2010:825.

¹¹⁹ C-138/09. *Todaro Nunziatina & C. Snc v. Assessorato del Lavoro, della Previdenza Sociale, della Formazione Professionale e dell'Emigrazione della regione Sicilia*. ECLI:EU:C:2010:291, 63. pont.

3.3 JOGORVOSLAT BÍRÓSÁGI ÚT MEGTEREMTÉSÉVEL

Az eljárások egyenértékűségének és a tényleges érvényesülésének elve esetenként az eljárások jellegét is átala-
kíthatja, új bírósági hatáskörök kialakítását, sőt, új jogorvoslati lehetőségek megteremtését is követelheti. Az a köve-
telmény, hogy a tagállamnak lehetővé kell tennie a magánszemély uniós jogon alapuló igényének érvényesítését,
az uniós szabályok közvetlen hatályából fakad¹²⁰, ezt nevezhetjük a közvetlen hatály eljárási következményének is.¹²¹

Ezért érvényesül a jogorvoslat sajátos uniós jogi alapú fajtájaként a bírósági út megnyitása olyan igényérvénye-
sítések esetén is, amelyek tekintetében esetlegesen nincsenek közvetlen tagállami eljárási szabályok. A közigazgatá-
si határozatok bírói felülvizsgálatának elvét a bíróság kifejezetten is kifejtette az UNECTEF v. Heylens ügyben.¹²²
A jogorvoslat (remedy) ezzel új értelmet kapott, az uniós jog megsértése esetén az egyéneknek új jogorvoslatok
biztosítására, bírói jogvédelemre is jogosultságuk keletkezhet közvetlenül az uniós jog vagy annak valamely elve,
doktrínája megsértése esetén.

3.4 SAJÁTOS JOGORVOSLAT: AZ ÜGY ÚJRATÁRGYALÁSA

Az Európai Bíróság főként a közigazgatás működését illetően fogalmazott meg új jogorvoslati eszközt¹²³ olyan
esetekre, amikor a jogsérelem abban áll, hogy a jogot helytelenül alkalmazzák.

Az eljárások egyenértékűségének elvéből következően, az uniós jog és a belső jog hibás alkalmazására egyfor-
ma megoldási lehetőséget kell teremteni, ahol a jogbiztonság elvére tekintettel nem lehet korlátlanul feloldani a
jogerőhatást. *Egyensúlyt* kell teremteni a jogorvoslat biztosítása és a korábban igénybe vett jogorvoslati út kimerí-
tésével jogerőssé vált közigazgatási határozathoz kötődő *res iudicata-elv* között.¹²⁴ A Kühne & Heitz-ügyben hozott
ítéletben az Európai Bíróság megállapította, hogy a közigazgatási határozat meghozatalára illetékes közigazgatási
szerv az EKSZ 10. cikkéből (Lisszabont követően EUSZ 4. cikkéből) következő együttműködés elve alapján köteles fe-
lülvizsgálni a közigazgatási határozatot, azonban csak bizonyos feltételek teljesülése esetén. Elsőként vizsgálandó,
hogy a nemzeti jog alapján a közigazgatási szerv hatáskörrel rendelkezik-e a határozat visszavonására. Másodszor a
szóban forgó határozat valamely végső fokon eljáró nemzeti bíróság ítélete nyomán vált-e jogerőssé. Harmadszor az

¹²⁰ 158/80. Rewe-Handelsgesellschaft Nord mbH és Rewe-Markt Steffen v. Hauptzollamt Kiel. ECLI:EU:C:1981:163, 5. pont, 45/76. Comet BV v. Produktschap voor Siergewassen. ECLI:EU:C:1976:191, 13–16. pont, C312/93. Peterbroeck, Van Campenhout & Cie SCS v. belga állam. ECLI:EU:C:1995:437, 12. pont, C-453/99. Courage Ltd v. Bernard Crehan. ECLI:EU:C:2001:465, 29. pont, C467/01. Ministero delle Finanze v. Eribrand SpA. ECLI:EU:C:2003:364, 62. pont, C13/01. Safalero Srl v. Prefetto di Genova. ECLI:EU:C:2003:447, 49. pont.

¹²¹ Blutman László (2004): A közösségi jogon alapuló igények érvényesítése a belső jogban. Európai Jog, 2004/3. 15.

¹²² 222/86. Union nationale des entraîneurs et cadres techniques professionnels du football (Unectef) v. Georges Heylens és társai. ECLI:EU:C:1987:442.

¹²³ Erre a problematikára mutat rá Wopera Zsuzsa – Wallacher Lajos (szerk. 2006): *Polgári eljárásjogi szabályok az Európai Unió jogában. Kom-
mentár a polgári ügyekben való igazságügyi együttműködés keretében elfogadott közösségi normákhoz.* CompLex, Budapest, 493–494.

¹²⁴ C-2/08. Fallimento Olimpiclub. ECLI:EU:C:2009:506, 22. pont.

említett ítélet az uniós jog téves értelmezésén alapul, amely interpretáció *előzetes döntéshozatali eljárás igénybevétele nélkül született-e*. Negyedszer az érintett személy azt követően, hogy tudomására jutott az említett ítélkezési gyakorlat, *haladéktalanul a közigazgatási szervhez fordult*.¹²⁵

Az Európai Bíróság arra is rámutatott, hogy valamely közigazgatási szerv előtt a végső fokon eljáró bíróság által hozott – az uniós jog téves értelmezésén alapuló – ítélet értelmében jogerőssé vált közigazgatási határozat felülvizsgálata iránt folyamatban lévő eljárás keretében az uniós jog nem követeli meg, hogy az alapeljárás felperese az e határozat ellen benyújtott, a belső jog szerinti jogorvoslati kérelmében az uniós jogra hivatkozzon, azaz a felülvizsgálat – bizonyos jogállamisággal összefüggő korlátok figyelembe vétele melletti¹²⁶ – *ex officio*¹²⁷ is bekövetkezhet.¹²⁸ Ezt a hatást a későbbi ítélkezési gyakorlattal kiegészítve (Köbler-ügy¹²⁹ és a Bizottság v. Olaszország-ügy¹³⁰) „a bírói felelősség kartájának” lehet minősíteni.¹³¹

A jogsértés orvoslása érdekében a tagállamok kötelesek igénybe venni mindazokat az eljárásokat, amelyek az érintett nemzeti jogrendben esetlegesen a jogerő felülvizsgálatára szolgálnak.¹³² Azonban mind a jog, mind a jogviszonyok stabilitásának, illetve az igazságszolgáltatás megfelelő működésének biztosításához fűződő fontos *jogbiztonsági* érdekekre tekintettel bizonyos esetekben nem hagyhatók figyelmen kívül a jogerős bírósági határozatok még abban az esetben sem, ha utólagos felülvizsgálatuk lehetővé tenné egy uniós jogi jogsértés orvoslását.¹³³

---

¹²⁵ C-453/00. Kühne & Heitz NV v. Productschap voor Pluimvee en Eieren. ECLI:EU:C:2004:17, 28. pont.

¹²⁶ C-392/04. és C-422/04. i-21 Germany GmbH (C-392/04.), Arcor AG & Co. KG (C-422/04.), korábban ISIS Multimedia Net GmbH & Co. KG v. Germany egyesített ügyek. ECLI:EU:C:2006:586, 51., 52. pont.

¹²⁷ Az officialitás a tagállami eljárási autonómiával konkuráló elvként merül fel, ami jelenleg is az egyik legizgalmasabb kérdése az uniós jogfejlődésnek. A problémafelvetésekről lásd részletesebben Gombos Katalin (2018): *Harmonisation of procedural law vs procedural autonomy of the member state*. In: *Studia Iuridica Cassoviensia*. 2018/1. 24–32.

¹²⁸ C-2/06. Willy Kempter KG v. Hauptzollamt Hamburg-Jonas. ECLI:EU:C:2008:78, 43., 46. pont.

¹²⁹ C224/01. Gerhard Köbler v. Ausztria. ECLI:EU:C:2003:513.

¹³⁰ C129/00. Bizottság v. Olaszország. ECLI:EU:C:2003:656.

¹³¹ Martín Rodríguez, Pablo J. (2004): „*La revisión de los actos administrativos firmes: ¿Un nuevo instrumento de garantía de la primacía y efectividad del derecho comunitario? Comentario a la sentencia del TJCE de 13 de enero de 2004, C 453/00, Kühne & Heitz*”, *Revista General de Derecho Europeo*, 2004/5.

¹³² Lásd C-453/00. Kühne & Heitz NV v. Productschap voor Pluimvee en Eieren. ECLI:EU:C:2004:17.

¹³³ C126/97. Eco Swiss China Time Ltd v. Benetton International NV. ECLI:EU:C:1999:269, C-234/04. Rosmarie Kapferer v. Schlank & Schick GmbH. ECLI:EU:C:2006:178.

3.4 AZ ELJÁRÁSOK JELLEGÉNEK ÁTALAKÍTÁSA

Az a követelmény, hogy a tagállamnak lehetővé kell tennie a magánszemély uniós jogon alapuló igényének érvényesítését, az uniós szabályok közvetlen hatályából¹³⁴ fakad. Ez az elv sérülhet, ha a *közigazgatási aktusok elleni jogorvoslat – a tények és a körülmények vizsgálata nélkül – kizárólag a határozat jogszerűségére vonatkozhat*.¹³⁵ Az eljárások jellegének átalakításával lehet adott esetben hatékony jogorvoslatot biztosítani.¹³⁶

3.5 IDEIGLENES INTÉZKEDÉS

Az Európai Bíróság esetjoga szerint az uniós jog tényleges érvényesülésének elve megköveteli, hogy a nemzeti bíróságoknak jogában álljon közvetlenül az *uniós jogon alapuló közbenső, vagy más néven ideiglenes, intézkedést* tenni.¹³⁷ Az ideiglenes intézkedés megnyilvánulhat egy uniós jogi aktus végrehajtását felfüggesztő, és a fennálló jogi helyzetet fenntartó, továbbá egy uniós jogi aktus végrehajtását felfüggesztő, de ezzel új jogi helyzetet teremtő, határozatban is.¹³⁸ Ideiglenes intézkedésre kerülhet sor egy uniós szerv mulasztását pótló ideiglenes jogvédelmet nyújtó bírói döntéssel¹³⁹, továbbá sor kerülhet ideiglenes intézkedés tételére klasszikusan az uniós jog közvetlen megsértésének veszélye esetén¹⁴⁰ a jogsértés megelőzése végett is.¹⁴¹ Az uniós jog hatékony érvényesülése érdekében két különböző szituációban kerülhet szóba az ideiglenes intézkedések kérdése a nemzeti bíróság előtt, egyrészt az uniós joggal állítólagosan inkompatibilis nemzeti szabály hatályának felfüggesztése tárgyában¹⁴², másrészt olyan nemzeti intézkedések hatályának felfüggesztése esetén, amelyek állítólagosan érvénytelen uniós jogon alapulnak.¹⁴³

¹³⁴ A közvetlen hatály következményeit lásd: 158/80. Rewe-Handelsgesellschaft Nord mbH és Rewe-Markt Steffen v. Hauptzollamt Kiel. ECLI:EU:C:1981:163, 45/76. Comet BV v. Produktschap voor Siergewassen. ECLI:EU:C:1976:191, C312/93. Peterbroeck, Van Campenhout & Cie SCS v. belga állam. ECLI:EU:C:1995:437, C-453/99. Courage Ltd v. Bernard Crehan. ECLI:EU:C:2001:465, C467/01. Ministero delle Finanze v. Eribrand SpA. ECLI:EU:C:2003:364, C13/01. Safalero Srl v. Prefetto di Genova. ECLI:EU:C:2003:447.

¹³⁵ C-65/95. és C-111/95. The Queen v. Secretary of State for the Home Department, ex parte Mann Singh Shingara (C-65/95.) and ex parte Abbas Radiom (C-111/95.) egyesített ügyek. ECLI:EU:C:1997:300, 34. és 37. pont.

¹³⁶ 98/79. Josette Pecastaing v. belga állam. ECLI:EU:C:1980:69, 15. és 20. pont.

¹³⁷ C-226/99. Siples Srl, felszámolás alatt, kontra Ministero delle Finanze és Servizio della Riscossione dei Tributi – Concessione Provincia di Genova – San Paolo Riscossioni Genova SpA. ECLI:EU:C:2001:14, 19. pont.

¹³⁸ Ilyenre kerülhet sor valamely uniós jogi korlátozás alóli ideiglenes mentesítéssel.

¹³⁹ 143/88. és C92/89. Zuckerfabrik Süderdithmarschen AG v. Hauptzollamt Itzehoe és Zuckerfabrik Soest GmbH v. Hauptzollamt Paderborn. ECLI:EU:C:1991:65, 39. pont.

¹⁴⁰ C356/90. Belga Királyság v. az Európai Közösségek Bizottsága. ECLI:EU:C:1993:190, 23. pont, T151/01. Duales System Deutschland v. Európai Közösségek Bizottsága. ECLI:EU:T:2007:154, 187. pont.

¹⁴¹ A kategorizálást részletesen lásd Blutman László (2003): *EU-jog a tárgyalóteremben. Az előzetes döntéshozatal*. KJK KERSZÖV, Budapest, 175–176.

¹⁴² C213/89. The Queen kontra Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai. ECLI:EU:C:1990:257.

¹⁴³ Tatham, Allan Francis (2006): *EC Law in practice: A case-study approach*. HVG-ORAC, Budapest 125–127.

3.6 AZ UNIÓS JOGGAL ELLENTÉTES TAGÁLLAMI SZABÁLY FÉLRETÉTELE

A tagállami bíróságoknak nem csupán saját nemzeti jogszabályaik alkalmazása a kötelessége, hanem jogalkalmazásuknak célja – az EUSZ 4. cikkben előírt együttműködés elvének érvényesítésével – az uniós jog teljes egészében történő alkalmazása és a magánszemélyek számára biztosít jogok védelme is. Ezért, ha olyan konfliktushelyzet adódik, amikor a tagállami jog és az uniós jog feloldhatatlan ellentétben áll egymással, adott esetben *el kell tekinteni a nemzeti jog mindazon – akár az uniós szabálynál korábbi, akár annál későbbi – rendelkezéseinek alkalmazásától, amelyek ellentétesek az uniós joggal*.¹⁴⁴ A nemzeti szabály félretételét a tagállami bíróság anélkül teheti meg, hogy kérelmeznie vagy várnia kellene az uniós joggal ellentétes nemzeti jog jogalkotói¹⁴⁵ vagy bármilyen egyéb alkotmányos¹⁴⁶ úton történő megsemmisítésére.¹⁴⁷

E megállapítások alapja az, hogy a közvetlenül hatályos uniós jog a tagállamok belső jogával fennálló kapcsolata tekintetében azzal a hatással bír, hogy – pusztán hatálybalépésének ténye folytán – a tagállamok nemzeti jogának valamennyi, az uniós joggal ellentétes rendelkezését a jog erejénél fogva alkalmazhatatlanná teszi (*Simmenthal-elv*).¹⁴⁸

3.7 ÚJ JOGORVOSLATOK BIZTOSÍTÁSA

Főként közigazgatási típusú határozatok esetén merül fel a jogorvoslat tág értelmezésének szükségessége.¹⁴⁹ A közigazgatási határozatok uniós jogi alapú bírói felülvizsgálhatóságának elvét az Európai Bíróság több döntésében is kifejtette. Az uniós jog azon elvárása, hogy a nemzeti hatóságok valamennyi döntésével szemben legyen jogorvoslati lehetőség, a tagállamok közös alkotmányos hagyományáiból származó általános elv, amelyet az EJEE 6. és 13. cikkében foglalt hatékony bírói jogvédelem elve és az Alapjogi Charta 47. cikke is tartalmaz.¹⁵⁰ Uniós jogi

¹⁴⁴ 106/77. Amministrazione delle Finanze dello Stato kontra Simmenthal SpA. ECLI:EU:C:1978:49, 16. és 21. pont, C46/93. és C48/93. Brasserie du Pêcheur SA v. Bundesrepublik Deutschland és The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai. ECLI:EU:C:1996:79, 19. pont.

¹⁴⁵ A nemzeti szabály hatályon kívül helyezése, új nemzeti szabály elfogadása.

¹⁴⁶ Alkotmánybírói kontroll révén a nemzeti norma megsemmisítése.

¹⁴⁷ 106/77. Amministrazione delle Finanze dello Stato kontra Simmenthal SpA. ECLI:EU:C:1978:49, 24. pont, C-314/08. Krzysztof Filipiak v. Dyrektor Izby Skarbowej w Poznaniu. ECLI:EU:C:2009:719, 81. pont, C-13/91. és C-113/91. Michel Debus egyesített ügyek. ECLI:EU:C:1992:247, 32. pont, C-119/05. Ministero dell'Industria, del Commercio et dell'Artigianato v. Lucchini Siderurgica SpA. ECLI:EU:C:2007:434, 61. pont, C-115/08. Land Oberösterreich v. ČEZ as. ECLI:EU:C:2009:660, 138. pont.

¹⁴⁸ 106/77. Amministrazione delle Finanze dello Stato kontra Simmenthal SpA. ECLI:EU:C:1978:49, 17. pont, C46/93. és C48/93. Brasserie du Pêcheur SA v. Bundesrepublik Deutschland és The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai. ECLI:EU:C:1996:79, 18. pont.

¹⁴⁹ 222/86. Union nationale des entraîneurs et cadres techniques professionnels du football (Unectef) v. Georges Heylens és társai. ECLI:EU:C:1987:442.

¹⁵⁰ 222/86. Union nationale des entraîneurs et cadres techniques professionnels du football (Unectef) v. Georges Heylens és társai. ECLI:EU:C:1987:442, 14. pont, C-97/91. Oleificio Borelli v. Bizottság. ECLI:EU:C:1992:491, 14. pont, C-226/99. Siples Srl, felszámolás alatt, kontra Ministero delle Finanze és Servizio della Riscossione dei Tributi – Concessione Provincia di Genova – San Paolo Riscossioni Genova SpA. ECLI:EU:C:2001:14, 17. pont.

alapon a bírósághoz történő ésszerű határidőn belüli tényleges fordulás lehetőségét *olyan bírói szervhez fordulással lehet megteremteni, amely mind a ténybeli, mind a jogi elemeket illetően hatáskörrel rendelkezik az ügy elbírálására.*¹⁵¹

3.8 ÚJ JOGORVOSLAT A TAGÁLLAMI KÁRTÉRÍTÉSI FELELŐSSÉG BIZTOSÍTÁSÁVAL

Az új jogorvoslatok biztosításának elve szerint vannak esetek, amikor nem csupán a tagállami hatáskör kibővítésével kell új uniós jogi eszközöket adni a nemzeti bíróságoknak, hanem egyenesen *új jogorvoslati jogintézményeket* kell biztosítani.¹⁵² *Ilyen jogintézmény lehet az olyan kereset, amely az állam felelősségének megállapítására irányul*¹⁵³, ha a tagállam által be nem tartott uniós rendelkezés miatt a magánfeleknek kára keletkezhet. Ennek kimunkálásában a Francovich I.-ügyben az Európai Bíróság által tett megállapítások szolgálnak kiindulópontul.¹⁵⁴ Az Európai Bíróság elengedhetetlennek ítélte megteremteni a tagállammal szembeni jogorvoslat lehetőségét oly módon, hogy a nemzeti jogszabályok által meghatározott, a károk megtérítésére vonatkozó tartalmi és formai követelmények nem lehetnek kevésbé kedvezőek, mint a hasonló jellegű, nemzeti jogon alapuló igényekre vonatkozó feltételek, valamint nem lehetnek olyanok, hogy gyakorlatilag lehetetlenné, vagy rendkívül nehezzé, tegyék a kártérítés elérését.¹⁵⁵ Az ítélet nyomán keletkezett joggyakorlatból és az ott kimunkált érvekből állt össze az ún. *Francovich-jelenség*, ami az állami kárfelelősség megállapíthatóságának hivatkozási alapja.¹⁵⁶

¹⁵¹ Lásd analógiaként: C-238/99. P., C-244/99. P., C-245/99. P., C-247/99. P., C-250/99. P., C-252/99. P. és C-254/99. P. Limburgse Vinyl Maatschappij és társai v. Bizottság egyesített ügyek. ECLI:EU:C:2002:582, 180–205. és 223–234. pont.

¹⁵² Lásd erről a kérdésről részletesebben Varga Zsófia (2016): *Remedies for violation of EU law by Member State courts. What place for the Köbler doctrine?* PhD-értekezés, ELTE, Budapest.

¹⁵³ A Bíróság által a C-46/93. Brasserie du Pêcheur SA v. Bundesrepublik Deutschland és The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai egyesített ügyekben hozott ítéletben (ECLI:EU:C:1996:79) meghatározott feltételeknek megfelelően.

¹⁵⁴ C-6/90. és C-9/90. Andrea Francovich és Danila Bonifaci és társai v. Olasz Köztársaság. ECLI:EU:C:1991:428, 36. pont.

¹⁵⁵ C-6/90. és C-9/90. Andrea Francovich és Danila Bonifaci és társai v. Olasz Köztársaság. ECLI:EU:C:1991:428, 30., 33., 43. pont. A felelősségi alakzat akár konkrét nemzeti szabály hiányában is megállapítható. Lásd a kérdésről Várnay Ernő (2010): *Kártérítési alakzatok a Polgári Törvénykönyv ellenében?* Magyar Jog, 2010/1. 32–40.

¹⁵⁶ A kártérítési felelősség témakörében kiemelkedő jelentőségű összefoglaló munkákat Kecskés László tett közé. A Francovich-jelenség megnevezés is tőle származik, mint ahogyan a később említendő post-Francovich-jelenség is. A témakörben közzétett fontosabb művei: Kecskés László (2011): *EU-jog és jogharmonizáció*. HVG-ORAC, Budapest; Kecskés László (2003): *Európa-jogi tapasztalatok az állam jogszabályalkotással okozott károkért való felelősségének megalapozásához*. Polgári jogi kodifikáció, 2003/ 4. 3–19.; Kecskés László (2004): *Tíz év múlva... Az Európai Bíróság legújabb post-Francovich ítéletei: a felelősségi kritériumok differenciálódása*. Európai Jog, 2001/4. 8–12., Kecskés László (2001): *A jogalkotásért és a jogharmonizációért való állami kárfelelősség*. Jogtudományi Közlöny, 2001/ 5. 235–246.; Kecskés László (2001): *A post-Francovich jelenség kialakulása*. Európai Jog, 2001/2. 3–11.; Kecskés László (2001): *A jogalkotásért és a jogharmonizációért való állami kárfelelősség összekapcsolódása*. Jura, 2001/1. 66–77.; Kecskés László (2001): *A Francovich ítélet*. Európai Jog, 2001/2. 28–30.

4. A JOGORVOSLAT FOGALMÁNAK ALKOTMÁNYOS ÖSSZEFÜGGÉSEI

A jogorvoslat alkotmányjogi közelítésben különösen magyar alkotmányos dokumentumokon (Alkotmány, Alaptörvény) és az Alkotmánybíróság értelmező gyakorlatán¹⁵⁷ keresztül ismerhető meg. A korábban hatályos magyar Alkotmány¹⁵⁸ 57. § (5) bekezdése az alábbiak szerint szabályozta a jogorvoslathoz való jogot: *a Magyar Köztársaságban a törvényben meghatározottak szerint mindenki jogorvoslattal élhet az olyan bírósági, közigazgatási és más hatósági döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti*. A jelenleg hatályos Alaptörvény¹⁵⁹ XXVIII. cikkének (7) bekezdése azt mondja ki, hogy *mindenkinek joga van jogorvoslattal élni az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti*. A különbség mindössze abban áll, hogy a korábbi alkotmányos norma a jogorvoslat igénybevételének feltételéül szabtta a jogorvoslat és annak gyakorlási módja törvényben történő meghatározását. A jelenleg hatályos szöveg abban az értelemben tágabb értelmezési keretet biztosít a jogalkalmazók számára, hogy már nem köti törvényi előfeltételhez sem a szabályozást, sem a gyakorlás módját. Ez a jogorvoslati jog fogalmi bővülésére enged következtetni, amit felfoghatunk bizonyos európai hatások eredményének is.

Ugyanakkor ebből a megfogalmazásból következően a magyar alkotmányjogi fogalomhasználat a legszélesebb értelemben használt *effective remedy*-nél szűkebben, a döntésekkel szembeni elsősorban eljárás típusú jogvédelmi eszközöket tekinti jogorvoslatnak.¹⁶⁰

Mindkét alkotmányos dokumentum az *alapvető jogok egyikeként* szabályozza e jogot, és ugyancsak közös sajátosság, hogy az *igazságszolgáltatással kapcsolatos jogok* között elhelyezve. A szabályozás kisebb hangsúlyeltolódás mellett mind az Alkotmányban, mind az Alaptörvényben a bírósági eljárás alkotmányos garanciáit tartalmazza. Ezek között helyet kapnak a tisztességes és az igazságos eljáráshoz való jog (fair trial) elemei.¹⁶¹ Az Alaptörvény¹⁶² az igazságszolgáltatáshoz való jogok körében az europaizáció jegyében fogalmazza meg a *bírósághoz fordulás jogát*, illetve a bíróságok előtti *tisztességes eljáráshoz való jogot*, beleértve az *eljárások ésszerű határidőn belüli elbírá-*

---

¹⁵⁷ Lásd Tatham, Allan Francis (2013): *Central European Constitutional Courts in the Face of EU Membership. The Influence of the German Model in Hungary and Poland*. Brill Nijhoff, Leiden–Boston.

¹⁵⁸ 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról.

¹⁵⁹ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).

¹⁶⁰ Varga István (2009): *A jogorvoslathoz való jog mint alapjog – az (5) bekezdés magyarázata*. In: Jakab András szerk. (2009): *Az Alkotmány kommentárja*. Századvég, Budapest.

¹⁶¹ Fűrész Klára (2002): *A bíróság*. In: Kukorelli István szerk.: *Alkotmánytan*. Osiris, Budapest, 489.

¹⁶² Lásd részletesebben Csehi Zoltán (2014): *Foundation Law in Hungary (2014)*. In: Perle, Chiara (ed.): *Developments in Foundation Law in Europe*. Springer, Heidelberg, 111–135.

lásának jogát is.¹⁶³ Az igazságszolgáltatással kapcsolatos fontos garanciák – eredendően a büntetőeljárásokra modellezve a szabályokat – az *ártatlanság véelmét*¹⁶⁴ és a *védelemhez való jogot* (a fegyverek egyenlőségének elvét)¹⁶⁵ deklarálják, illetve kimondják a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege elveket* is.¹⁶⁶ Főként az e területen megsokasodott határon átnyúló elemű ítéletekre¹⁶⁷, európai jogi hatásokra¹⁶⁸ figyelemmel iktatta be¹⁶⁹ a jogalkotó külön szabályként a *ne bis in idem elvét*¹⁷⁰ az Alaptörvénybe.

A jogorvoslathoz való jog az igazságszolgáltatással kapcsolatos jogok egyik legfontosabbika. Az Alkotmány e jog korlátozását – a jogviták ésszerű időn belüli elbírálásának érdekében, azzal arányosan – csak a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával elfogadott törvénnyel tartotta lehetségesnek.¹⁷¹ A korlátozással kapcsolatos szabály az Alaptörvényből kimaradt, ami egyrészt a jog tartalmát illetően alkotmányjogi szempontból visszalépés, ugyanakkor a jog korlátozását illetően megnőtt a lehetősége az európai jogi hatások értelmezéssel történő befogadásának.

¹⁶³ Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el [Alkotmány 57. § (1) bekezdés, Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés].

¹⁶⁴ Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg [Alkotmány 57. § (2) bekezdés, Alaptörvény XXVIII. cikk (2) bekezdés].

¹⁶⁵ A büntetőeljárás alá vont személyeket az eljárás minden szakaszában megilleti a védelem joga. A védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt [Alkotmány 57. § (3) bekezdés, Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bekezdés].

¹⁶⁶ Megfogalmazásában az Alaptörvény pontosítja a korábbi szabályozást. Lásd: Alkotmány 57. § (4) bekezdés, Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdés, továbbá a nemzetközi jog által bűncselekménynek minősített esetekben lehetővé tesz olyan büntetőeljárás alá vonást is, ami a belföldi jogi minősítéstől függetlenül minősül bűncselekménynek a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai szerint. Lásd: Alaptörvény XXVIII. cikk (5) bekezdés. Lásd még: Alaptörvény U cikk (6) – (8) bekezdéseiben meghatározott szabályokat.

¹⁶⁷ C-187/01. sz. Gözütk és Brügge-ügy, C-436/04. sz. Van Esbroeck-ügy, C-150/05. sz. Van Straaten-ügy, C-297/07. sz. Bourquain-ügy.

¹⁶⁸ Az európai jogi hatásokról átfogóan Karsai Krisztina (2015): *Az alapelvek rendszere az európai büntetőjogban*. MTA doktori értekezés (kézirat). Szeged, 119–147.

¹⁶⁹ http://real-d.mtak.hu/887/7/dc_964_14_doktori_mu.pdf, letöltés ideje: 2018. április 30.).

¹⁶⁹ Karsai Krisztina (2016): *A ne bis in idem alkotmányba iktatása – az Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdése*, In: Balogh Elemér szerk. (2016): *Számadás az Alaptörvényről. Tanulmányok a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara oktatóinak tollából*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 433–452.

¹⁷⁰ A jogorvoslat törvényben meghatározott rendkívüli esetei kivételével senki nem vonható büntetőeljárás alá, és nem ítéltető el olyan bűncselekményért, amely miatt Magyarországon vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más államban törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték [Alaptörvény XXVIII. Cikk (6) bekezdés].

¹⁷¹ Alkotmány 57. § (5) bekezdés második mondat.

4.1 A JOGORVOSLATI JOG TARTALMA AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG GYAKORLATÁBAN

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában a jogorvoslathoz való jog úgy jelenik meg, mint az *alkotmányos alapjog immanens tartalma*, az érdemi határozatok tekintetében a más szervhez, vagy ugyanazon szervezeten belüli magasabb fórumhoz, fordulás lehetősége.¹⁷² A jogorvoslathoz való jog tehát nem feltétlenül a bírósághoz fordulás jogát jelenti. Általános elvárás a *legalább egyfokú felülbírálat* lehetősége.¹⁷³ A jogorvoslathoz való alapjog biztosítását jelenti, ha az eljárásban a törvény garantálja az érintett számára, hogy ügyét az alapügyben eljáró szervtől különböző szerv bírálja el.¹⁷⁴ Minden jogorvoslat lényegi eleme a „jogorvoslás” lehetősége, vagyis a jogorvoslat *fogalmilag és szubsztanciálisan tartalmazza a jogsérelem orvosolhatóságát*.¹⁷⁵ A különböző eljárásokban a jogalkotó eltérő jogorvoslati formákat, jogorvoslatot elbíráló fórumokat állapíthat meg, valamint azt is eltérően határozhatja meg, hogy hány fokú jogorvoslati rendszer érvényesülhet.¹⁷⁶

Ennek a jogorvoslatnak *ténylegesnek és hatékonynak* kell lennie¹⁷⁷, így nemcsak abban az esetben állapítható meg az alapjog sérelme, ha a jogorvoslat lehetőségét teljesen kizárták¹⁷⁸, hanem akkor is, ha a jogszabályban egyébként biztosított jogorvoslat más okból nem tud ténylegesen és hatékonyan érvényesülni. Ilyen helyzet állhat elő, ha a *jogorvoslati jog gyakorlását a részletszabályok rendelkezései akadályozzák* meg, ezáltal üresítve ki, illetve formálissá¹⁷⁹ a jogorvoslathoz való jogot.¹⁸⁰ Nem következik mindebből, hogy a jogorvoslatot elbíráló szervnek minden körülmények között helyt kell adnia a kérelemnek, az azonban *alkotmányos kötelezettség*, hogy az eljárási szabályok által meghatározott keretek között a *jogorvoslati eljárást lefolytassák* és a jogorvoslati kérelemben írtakat a jogszabályban foglaltak szerint *érdemben megvizsgálják*.¹⁸¹

A jogorvoslat jogának hatékony érvényesülését számos tényező befolyásolhatja, így többek között a felülbírálati lehetőség terjedelme¹⁸², a jogorvoslat elintézésére meghatározott határidő vagy a sérelmezett határozat kézbesítésének szabályai és megismerhetőségének tényleges lehetősége.¹⁸³ A jogorvoslati joggal összefüggő

¹⁷² 5/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992, 27., 31.; 35/2013. (XI. 22.) AB határozat, Indokolás [16], legutóbb megerősítve: 3059/2017. (III. 20.) AB végzés, Indokolás [15]. 3285/2017. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [23].

¹⁷³ 8/2003. (III. 14.) AB határozat, ABH 2003, 74., 82.

¹⁷⁴ 513/B/1994. AB határozat, ABH 1994, 731, 734., legutóbb megerősítve: 3285/2017. (XI. 14.) ABhatározat, Indokolás [24].

¹⁷⁵ 23/1998. (VI. 9.) AB határozat, ABH 1998, 182, 186., 3064/2014. (III. 26.) AB határozat, Indokolás [15]; legutóbb megerősítve: 18/2017. (VII. 18.) AB határozat, Indokolás [10], 3285/2017. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [24].

¹⁷⁶ 1437/B/1990. AB határozat, ABH 1992, 453, 454.; hasonlóan: 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [95], 3285/2017. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [24].

¹⁷⁷ 3285/2017. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [25].

¹⁷⁸ Lásd például 36/2013. (XII. 5.) AB határozat, Indokolás [61], legutóbb megerősítve 3285/2017. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [24].

¹⁷⁹ 21/1997. (III. 26.) AB határozat, ABH 1997, 103, 105–106.; megerősítve: 14/2015. (V. 26.) AB határozat, Indokolás [31].

¹⁸⁰ 22/1991. (IV. 26.) AB határozat, ABH 1991, 194.

¹⁸¹ 9/2017. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás [20]–[21].

¹⁸² 18/2017. (VII. 18.) AB határozat [10].

¹⁸³ 9/2017. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás [10].

fontos vizsgálati szempont, hogy a sérelmezett határozatot hozó hatóság, bíróság *indokolási kötelezettségét*¹⁸⁴ teljesítette-e.¹⁸⁵

A *jogorvoslathoz való jog tényleges és hatékony érvényesülése* nem csupán a jogszabályok tartalmát illetően (azaz a *jogalkotóval szemben*) *fennálló követelmény*, hanem az Alaptörvény 28. cikkéből következően (a jogszabályok értelmezése során) *a jogalkalmazó szerveket is kötelezi*.¹⁸⁶ Mindez összhangban van EJEE 13. cikkében garantált hatékony jogorvoslathoz való jognak az EJEB ítélezési gyakorlatában kibontott tartalmával is. Az EJEB maga is hangsúlyozta ugyanis, hogy az EJEE 13. cikkében biztosított jogorvoslati jog hatékonyságának mind a jogszabályok, mind azok gyakorlati érvényesülését illetően is fenn kell állnia, amit az EJEE-ben részes államok hatóságai nem akadályozhatnak működésük során jogszerűtlenül.¹⁸⁷

---

¹⁸⁴ Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésében foglalt tisztességes bírósági eljáráshoz való jog részét képező indokolási kötelezettség minimális elvárásként megfogalmazza ugyanis, hogy a bíróság az eljárásban szereplő feleknek az ügy lényegi részeire vonatkozó észrevételeit kellő alapossággal megvizsgálja, és ennek értékeléséről határozatában számot adjon.

¹⁸⁵ 21/1997. (III. 26.) AB határozat, ABH 1997. 103, 105–106, megerősítette 3064/2017. (III. 31.) AB végzés, Indokolás [12].

¹⁸⁶ 3285/2017. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [26].

¹⁸⁷ Ilhan kontra Törökország [GC] (22277/93.), 2000. június 27., 97. bekezdés; Karácsony és mások kontra Magyarország (42461/13.), 2014. szeptember 16., 96. bekezdés; Szél és mások kontra Magyarország (44357/13.), 2014. szeptember 16., 93. bekezdés. Lásd továbbá 14/2015. (V. 26.) AB határozat, Indokolás [32].

5. A JOGORVOSLATI JOG ELJÁRÁSJOGI ÉRTELEMBEN

A jogorvoslathoz való jog általános követelményként a *közigazgatási* – elsősorban a hatósági tevékenység során –, továbbá az *igazságszolgáltatáson belül* érvényesül. Valamennyi esetén eljárásjogi alapon közelíthetők a jog egyes szegmensei.¹⁸⁸

5.1 AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSON BELÜLI JOGORVOSLAT LEHETŐSÉGEI

Az eleve bíróság előtt induló vagy valamely vitató nyilatkozat esetén bírósági útra terelődő¹⁸⁹ eljárásokban a jogorvoslati formákat a polgári, illetve a büntetőeljárásról szóló törvények szabályozzák. Mindkét nagy kódexünket megvizsgálva, egyértelmű európaizációs hatások érhetők tetten a jogorvoslati jogok fogalmi kereteiben, amelyek bemutatására mintaként főként a polgári eljárásjogi szabályokat fogom használni, de a fogalmi keretek megfelelően irányadók a büntetőeljárások (és speciális szabályokkal kiegészülve a közigazgatási eljárások) tekintetében is.

5.1.1 A perjog fogalomhasználata

*A jogorvoslat – eljárásjogi értelemben – valamely sérelmes vagy sérelmesnek vélt határozat megtámadása az (ügy) fél vagy az erre jogosult más személy részéről, azzal a céllal, hogy az arra feljogosított hatóság a határozatot bírálja felül és a jogsérelmet orvosolja.*¹⁹⁰ A jogorvoslat fogalmától el lehet határolni a *perorvoslat* fogalmát, ami csak a perben használatos sajátos jogorvoslati formákat¹⁹¹ tekinti perorvoslatnak. A perorvoslatok hagyományosan *rendes és rendkívüli* formákra oszthatók. *Rendes perorvoslatokról* akkor beszélhetünk, ha *nem jogerős határozatokkal szemben* élünk orvoslási eszközzel, míg a *jogerős határozatok megtámadására szolgálnak a rendkívüli*¹⁹² *perorvoslatok.*¹⁹³ Ren-

---

¹⁸⁸ A területi korlátokra tekintettel részletesebben itt most csak a polgári perjog szemszögéből kerül vizsgálatra a kérdés, de ugyanez a vizsgálat elvégezhető a közigazgatási eljárásjog és a büntetőeljárás jog tekintetében is.

¹⁸⁹ Ilyen például a fizetési meghagyás közjegyzők előtt, majd ellentmondás folytán bírósági hatáskörben zajló eljárásának szabályai.

¹⁹⁰ Bacsó Ferenc (1959): *A perorvoslatok általános jellemzése*. In Bacsó Ferenc – Móra Mihály: *Polgári eljárásjog*. Tankönyvkiadó, Budapest, 331–338.

¹⁹¹ A fogalom definiálására lásd Gyekiczky Tamás (2007): *Eljárásjogi alaptanok – A polgári eljárás*. Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, Kossuth Kiadó, Debrecen, 30.

¹⁹² Kengyel Miklós (2013): *Magyar polgári eljárásjog*. Osiris, Budapest, 252.

¹⁹³ Elképzelhetőek vegyes jellegű perorvoslatok is, amelyek mind a jogerős, mind pedig a nem jogerős bírósági határozatokkal szemben igénybe vehetők. Ilyen tipikusan a határozatok kiegészítése és kijavítása iránti kérelem.

des perorvoslat alatt elsősorban a *fellebbezés* értendő¹⁹⁴, rendkívüli perorvoslat pedig a *perújítás*, a *felülvizsgálat* és az *alkotmányjogi panasz* egyik sajátos fajtája.

A fellebbezés a nem jogerős bírósági határozatok elleni *fellebbviteli jellegű*¹⁹⁵, *devolutív hatályú*¹⁹⁶ *rendes perorvoslat*. A perújítás fogalmát összefoglalóan úgy lehet megjelölni, hogy ez a jogorvoslati forma szolgál a jogerős bírósági ítélettel (ami alatt a részítélet, a közbenső ítélet és a kiegészítő ítélet is értendő¹⁹⁷) és az ítélet hatályú határozatokkal¹⁹⁸ szembeni nem fellebbviteli jellegű rendkívüli perorvoslatra, amelyre csak törvényben meghatározott esetekben¹⁹⁹ kerülhet sor.²⁰⁰ Amíg a *perújítással* elsősorban a jogerős ítélet *ténybeli hibái* küszöbölhetők ki, a *felülvizsgálat a jogi hibák kiküszöbölésének eszköze*, ezzel a perorvoslati formával a jogerős bírósági ítéletek és az ügy érdemében hozott, valamint egyéb jogerős végzések elleni, jogszabálysértésen alapuló, rendkívüli perorvoslatra van lehetőség. Németh János definícióját használva a felülvizsgálat a bírósághoz intézett valamely kérelem, amelyet a polgári peres eljárás során hozott, illetőleg azzal azonosnak minősülő, a törvénynek *meg nem felelő* vagy meg nem felelőnek vélt *bírósági határozat* ellen irányul, abból a célból, hogy az *okozott jogsérelem egy újabb bírósági határozat által, közvetlenül a sérelmezett határozatra visszaható módon megszüntetésre kerüljön*.²⁰¹

Az *alkotmányjogi panasz* a jogerős határozatok vonatkozásában *alapjogi sérelmek orvoslására szolgáló eszköz*. Az Alkotmánybíróság által az 57/1991. (XI. 8.) AB határozattal jogorvoslati eszközként definiált alkotmányjogi panasz jogintézményét a magyar jog már az 1989. évi XXXII. törvény óta ismerte, azonban 2012. január 1. napjával az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény²⁰² részben módosította a korábbi szabályokat, részben pedig bevezetésre került az alkotmányjogi panasz egy olyan új fajtája²⁰³, amit a jogirodalomban *valódi alkotmányjogi*

¹⁹⁴ Rendes perorvoslati forma lehet még a járulékos jellegű csatlakozó fellebbezés, valamint a bírósági és a fizetési meghagyással szembeni ellentmondás.

¹⁹⁵ A fellebbviteli jelleg jelentése, hogy magasabb szinten eljáró bíróság jogosult a sérelem orvoslására.

¹⁹⁶ Ez az átszarmaztató hatályt jelenti, ami arra ad lehetőséget a magasabb fokon eljáró bíróságnak, hogy úgy orvosolja a határozat sérelmét, hogy maga hozza meg az elsőfokú bíróság helyett a jogszabályoknak megfelelő döntést.

¹⁹⁷ Németh János – Kiss Daisy (2010): *A polgári perrendtartás magyarázata* 2. Complex, Budapest, 960.

¹⁹⁸ Ilyenek például a bíróság által jogerős végzéssel jóváhagyott egyezség, a jogerős bírósági meghagyás, a jogerős fizetési meghagyás, továbbá a perújítás szempontjából az ítélet hatályú határozatokkal egy tekintet alá esik a hagyatéki eljárásban az özvegyi jog megváltásáról köthető, közjegyző által jogerős végzéssel jóváhagyott egyezség. Az ítélet mellett az egyéb határozatok közül az olyan érdemi határozatok is ide sorolandók, amikhez anyagi jogerőhatás kapcsolódik.

¹⁹⁹ Kengyel Miklós (2014): *Magyar polgári eljárásjog*. Osiris, Budapest, 411.

²⁰⁰ A perújítás fogalmi kérdéseire lásd továbbá Németh – Kiss: i. m. 960–996.; Wopera Zsuzsa et al. (2013): *Polgári eljárásjog II*. HVG-ORAC, Budapest; Kiss Daisy (2014): *A polgári per titkai*. HVG-ORAC, Budapest; Varga István – Szabó Imre – Zajcsék Károly (2014): *A határozati és a perorvoslati fejezetek egyes kodifikációs kérdései*. In: Németh János – Varga István (szerk.) (2014): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. HVG-ORAC, Budapest, 570–577.

²⁰¹ Németh János (1975): *Rendkívüli perorvoslatok a magyar polgári eljárásban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 44.

²⁰² A továbbiakban: Abtv.

²⁰³ Csehi Zoltán (2017): *A német alkotmányjogi panasz hatása – biztató kezdetek a magyar gyakorlatban*. Acta Universitatis Szegediensis – Acta Iuridica 2017/2. 17–32.; Csehi Zoltán (2013): *Az alkotmányjogi panasz új magyar szabályozása – magánjog és a német típusú alkotmányjogi panasz*. In: Drinóczi Tímea – Jakab András (szerk.) (2013): *Alkotmányozás Magyarországon 2010–2011*. Pázmány Press, Budapest, Pécs, 157–180.

*panasz*nak nevez.²⁰⁴ Lényege, hogy az Alkotmánybíróság az ilyen alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja a bírói döntésnek az Alaptörvénnyel való összhangját.²⁰⁵

A 2018. január 1-én hatályba lépett polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényben²⁰⁶ a jogorvoslat és perorvoslat korábbi merev elválasztásához képest a törvényben nevesített jogorvoslati formák egy helyre kerültek, és a megváltozott szemléletű szabályozást mutatja, hogy e rész elnevezése a *Perorvoslatok és azzal összefüggő eljárások szabályaira* változott. A perorvoslatokkal összefüggő eljárások tágabb kategóriájába jogorvoslati típusú és effective remedy-típusú jogvédelmi eszközök is beleértendőek, és minden olyan orvoslási eszköz is ide kell tartozzon, ami a feleket a bírósági határozatok hozatala révén ért sérelmek kiküszöbölését célozza.

Hasonló tendenciák tapasztalhatók a 2018. július 1-én hatályba lépő büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényben²⁰⁷ is azzal, hogy itt az európai szóhasználatnak inkább megfelelő jogorvoslat fogalma jelenik meg a törvény Tizenkilencedik részének címekeként is.²⁰⁸ Az új Be. eljárási tagolásban külön tartalmaz szabályokat a jogorvoslatokra a nyomozati, az ügyészégi és a bírósági eljárási szakaszban. A polgári eljárásjoghoz képest sajátossága, hogy a szabadságjogokkal, személyes szabadság korlátozásának lehetőségével való fokozott érintettsége miatt a bírósági eljárásban is bővebb, háromfokú lehetséges eljárási módszer jelenik meg akkor, ha eltérő döntés születik a bűnösség első- és másodfokú megítélésében. Ennek az elvnek alárendelten a garanciális eljárási szabályok között az elsőfokú, a másodfokú, a harmadfokú és a megismételt eljárásra vonatkozó szabályok külön kerülnek tárgyalásra, ebbe a rendbe beépítve ezen eljárási szakaszok jogorvoslati szabályait. Ettől a szabályozási logikától eltérő módon, a rendkívüli jogorvoslatok között a polgári eljárásjoghoz hasonlóan, kerül rendezésre a *perújítás, a felülvizsgálat és az alkotmányjogi panasz*²⁰⁹ esetén lefolytatandó eljárás. A büntetőeljárás jogban sajátos jogorvoslati formaként kerül szabályozásra a *törvényesség érdekében bejelentett jogorvoslat*, ami a legfőbb ügyész időkorláthoz nem kötött, de bizonyos esetekben igénybe nem vehető²¹⁰ jogosultsága.²¹¹

²⁰⁴ A valódi alkotmányjogi panaszok jogi természetét illetően lásd részletesebben az *Alkotmánybírósági Szemle* tematikus 2012/1. számát, különösen az alábbi írásokat: Paczolay Péter (2012): *Megváltozott hangsúlyok az Alkotmánybíróság hatáskörében*. Alkotmánybírósági Szemle 2012/1. 67–70.; Darák Péter (2012): *Az alkotmányjogi panasz bírói szemmel*. Alkotmánybírósági Szemle 2012/1. 70–73.; Balogh Zsolt – Marosi Ildikó (2012): *Vonzások és taszítások bíróságok között; Gondolatok az alkotmányjogi panaszról*. Alkotmánybírósági Szemle 2012/1. 73–80.; Vörös Imre (2012): *A magyar Alkotmánybíróság esete az európai joggal*. Alkotmánybírósági Szemle 2012/1. 114–122.

²⁰⁵ Alaptörvény, Az Állam fejezet, 24. cikk (2) bekezdés d) pont.

²⁰⁶ A továbbiakban: Pp.

²⁰⁷ A továbbiakban: új Be.

²⁰⁸ A rész címe: Rendkívüli jogorvoslatok.

²⁰⁹ Lásd a jogintézmény lényegéről Trócsányi László – Schanda Balázs (2014): *Bevezetés az alkotmányjogba; Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. HVG-ORAC, Budapest.

²¹⁰ Az új Be. 667. § (2) bekezdése értelmében nincs helye a jogorvoslat bejelentésének, ha a határozatot a Kúria hozta, vagy a törvénysértés perújítás, felülvizsgálat vagy egyszerűsített felülvizsgálati eljárás útján orvosolható.

²¹¹ Új Be. 666–667. §.

5.2 KÖZIGAZGATÁSI ELJÁRÁSJOGI ASPEKTUSOK

A közigazgatási jog nagyon komplex szabályozási terület. Sokféle jogviszonyt érint és szabályoz, sajátossága, hogy szabályai több normában, elszórtan jelennek meg. Az anyagi jogi szabályok rendkívüli sokszínűsége miatt az eljárási normarendszere is jelentősen különbözik a hagyományosnak tekinthető igazságszolgáltatási típusú polgári és büntetőeljárás normarendszertől, ahol az anyagi jogi kódexekhez kötődően viszonylag korán eljárási kódexek is születtek. A közigazgatási jogterületen a legutóbbi idők eredményeként születtek olyan jogforrások, amelyek egyrészt általános jelleggel adnak szabályozási keretet a közigazgatási hatósági eljárásokhoz, másrészt a közigazgatási perjog szabályait a korábbi polgári perjogról leszakítva²¹² önálló kódexben szabályozzák. Ennek megfelelően ma már a közigazgatási határozatok vonatkozásában igénybe vehető orvoslási formákat egyrészt az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény²¹³, másrészt a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény²¹⁴ szabályozza.

A közigazgatási eljárásjog új szabályozási megoldásai egyértelműen európai hatásokra változtak, a jogorvoslati jogok területén a szemléletváltást úgy lehet tetten érni, hogy kimutathatók azok a jogi eszközök, amelyekkel a szabályozás a *közigazgatás valamennyi cselekvésével szemben a hatékony bírói jogvédelem biztosítását kívánja elérni*. A szabályok garanciális jellegét önmagában is erősíti a *koncentrált szabályozás*, azaz a normák egy kódexbe foglalása. Lényeges elmozdulás továbbá egy olyan *generálklauzula eljárási főszabállyá tétele*, ami megnyitja az utat az összes cselekvés (legyen az határozat vagy éppen határozathozatal elmulasztása, normakontroll, felügyeleti eszköz, azok elmulasztása vagy bármilyen közigazgatási nemtevés) jogorvoslati típusú felülvizsgálatára. A jogorvoslati jogvédelem hatékonyságát célozza a differenciált hatáskör-telepítés, ami egyrészt az időszerűség követelményének érvényesülését segíti, másrészt lehetőséget teremt specializációra, ami szakértelem-koncentráció esetén hatékony jogvédelmi eszköz.²¹⁵

A közigazgatási jogorvoslat²¹⁶ indulhat *kérelemre és hivatalból*. A kérelemre induló jogorvoslati eljárások egyes típusai a közigazgatási per és a fellebbezési eljárás, míg hivatalból induló jogorvoslati eljárások fajtái a döntés módosítása vagy visszavonása (a hatóság saját hatáskörében), a felügyeleti eljárás, valamint az ügyészsegről szóló törvény szerinti ügyészi felhívás és fellépés nyomán indított eljárás.²¹⁷ A közigazgatási típusú jogorvoslatok esetén

²¹² Az 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: régi Pp.) XX. fejezete a különleges eljárások egyikeként szabályozta a közigazgatási perekre vonatkozó eljárási szabályokat.

²¹³ A továbbiakban: Ákr.

²¹⁴ A továbbiakban: Kp.

²¹⁵ Meg kell jegyezni, hogy ez egyben veszélyforrás is lehet, ha a helyes irányú szabályozás mellett a gyakorlati megvalósulás során nem a szakértelem-alapú kiválasztási modell érvényesül a jogalkalmazók tekintetében.

²¹⁶ A közigazgatási jogorvoslatok jogvédelmi funkciójáról lásd átfogóan Szegedi László (2016): *Egyéni és kollektív uniós jogvédelem a közigazgatási perben: a szubjektív jogsérelemhez kötött közigazgatási bírói jogvédelem uniós átalakulása*. PhD-értekezés. (<https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/32554>, letöltés ideje: 2018. 03. 31.)

²¹⁷ Megjegyzendő, hogy az újrafelvétel és az Alkotmánybíróság határozata alapján folytatott eljárás a korábbi jogorvoslati formák közül az Ákr. hatályba lépésével kiesett.

egyértelműen európai jogi hatásra²¹⁸ változtatta meg az új Ákr. a bírósági felülvizsgálat lehetőségét. Úgy lehet fogalmazni, hogy *koncepcionális változásként értékelhető, hogy a közigazgatás szervezetrendszerén belül maradó felülbíráhatóság (fellebbezés) lehetősége csökkent, ezzel párhuzamosan viszont igen jelentősen bővült a bírósági jogorvoslat lehetősége.* Az új szabályozás az európai tendenciáknak megfelelő²¹⁹ jogállamiság elvét helyezi központba, ennek pedig a legjobban megfeleltethető a közigazgatási szervezeten kívüli közigazgatási per. Ennek következményeként a közigazgatási eljárásokban az általános jogorvoslati eszközzé a bírósági felülvizsgálat²²⁰ vált, míg a fellebbezés szerepe jelentősen csökkent. A bírósági felülvizsgálat is alapvetően új jogorvoslati rendben érvényesül, rendes perorvoslat mellett (fellebbezés) rendkívüli perorvoslati eljárásokra is sor kerülhet, ennek keretében van lehetőség a felülvizsgálatra, a perújításra és az alkotmányjogi panasz igénybevitelére.

A jogorvoslathoz való jog *külön területeként kezelhető a szabálysértési eljárásokban* érvényesülő jogvédelmi formák. E területen az 1990-es évektől európai jogi nyomásra bekövetkező változások álltak be. Amíg az uniós csatlakozásunkat megelőzően a szabálysértési hatósági határozatok esetén a bírósághoz fordulás lehetőségének megteremtése jelentett áttörő nagy változást, a napjainkban zajló jogfejlődés ezt finomította a bírósági jogorvoslat általánossá tételével. A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló ma hatályos 2012. évi II. törvény XVI. fejezete kérelemre induló jogorvoslati formaként szabályozza a kifogást. A kifogás funkcióját tekintve a tény- és jogkérdés megtámadására egyaránt alkalmas, halasztó hatályú rendes jogorvoslati eszköz, amely egyrészt lehetőséget ad a szabálysértési hatóságnak arra, hogy „önrevíziót” gyakoroljon: határozatát visszavonja vagy módosítsa.²²¹ Másrészt, ha a szabálysértési hatóság a kifogással támadott határozatát nem változtatja meg, megnyílik az út a kifogás bíróság általi elbírálása előtt.

---

²¹⁸ Az EJEE 13. cikke és az EJEB valamint az Európai Bíróság értelmező gyakorlata alapján.

²¹⁹ Ezt a törekvést a Kp. 113. §-ához fűzött jogalkotói indokolás expressis verbis is tartalmazza.

²²⁰ Az alapmodell szerint a bírósági felülvizsgálat (kivételesen akár kétfokú eljárásban) rögtön követi az egyfokú hatósági eljárást.

²²¹ A fogalom-meghatározást lásd a törvény 105. §-ához fűzött jogalkotói indokolásban.

5.3 AZ EURÓPAI JOGNAK MEGFELELTETETT RENDELKEZÉSEK AZ ELJÁRÁSI KÓDEXEKBEN

Mind a polgári, mind a büntetőeljárás jog számos olyan európai jogi eljárási aspektust tartalmaz, ami kifejezett jogharmonizációs kötelezettség teljesítését vagy közvetlenül alkalmazandó uniós rendelettel kapcsolatos tagállami végrehajtó szabályban jelentkező követelmény. Ennek direkt megjelenéseit a két új eljárási kódex záró rendelkezéseiben, az Európai Unió jogának való megfelelést tagláló részekben egy-egy felsorolás keretében összegzően meg is találjuk.²²² Az új közigazgatási perrendtartás szintén tartalmaz az uniós jogból levezethető eljárási követelményeket, amelyeknek direkt vagy áttételes hatása van a jogorvoslati jogok tartalmára.

Kiemelhető továbbá, hogy a Pp. a korábbi szabályozási logikától eltérően külön részben²²³ szabályozza a nemzetközi polgári eljárásjogi szabályokat, ami már megnevezésében is európai hatású, és a garanciális jellegű szabályozás miatt ezeknek az eljárási kérdéseknek²²⁴ különös jelentősége van a jogorvoslati jogok tényleges érvényesülésében a határon átnyúló elemeket tartalmazó jogviták esetén.

---

²²² A Pp. 31, a Be. 34 uniós jogforrást jelöl meg, míg a Kp.-ben 9 európai uniós követelményre utaló rendelkezés került felsorolásra.

²²³ Pp. kilencedik rész.

²²⁴ Itt találunk szabályokat a külföldi elem esetén alkalmazandó általános rendelkezésekre, a külföldön kiállított okiratok belföldi eljárásban érvényesülő bizonyító erejére, a perköltség-biztosítékokra és a költségkezdvezményekre, továbbá a külföldi elem esetén alkalmazandó különös rendelkezésekre, így a kis értékű követelések európai eljárására és az európai fizetési meghagyásos eljárásra.

6. KÖZVETLEN EURÓPAI JOGI HATÁSOK A JOGORVOSLATI JOGOK TARTALMÁT ILLETŐEN – A POLGÁRI ELJÁRÁSJOG TERÜLETÉN

A polgári eljárások tekintetében a nemzetközi és európai uniós szinten érzékelhető tendenciák jelentősen átalakították – legalább annak egyik fajtáját illetően – a perújítás definitív fogalmi kereteit.²²⁵ A felülvizsgálat tekintetében lényeges változás a befogadhatósági vizsgálat bevezetése, ami más uniós tagállamok gyakorlatának, ebben az értelemben európai tendenciáknak megfelelő változás. Bizonyos értelemben az alapjogi személetű bíraskodás rendszeres bíróságokkal szembeni elvárásának követelménye is európai jogi hatásokra vezethető vissza.

6.1 A PERÚJÍTÁSRA VONATKOZÓ SZABÁLYOK

A Pp. lényeges koncepcionális kérdésben módosította a perújítási okok körét. A jogirodalmat régebb óta foglalkoztató kérdés volt az olyan helyzetek jogorvoslati-perorvoslati formákkal való rendezése, amikor valamilyen *alapjogi jogsérelem* érte a peres felet a bíróságok által lefolytatott eljárás és/vagy a meghozott jogerős határozat révén, különösen, ha a kérelmezőtől az EJEE-ben lefektetett *tisztességes eljárás követelményével összeegyeztethetetlen módon tagadják meg a bírósághoz jutás jogát*.²²⁶ Az EJEB az ilyen esetekre a *kérelemre történő perújítás vagy felülvizsgálat* lehetőségének megteremtését tekintette a jogsértés orvoslása megfelelő módjának.²²⁷ Ezért vetődött fel, hogy még az *EJEB által megítélt méltányos kárpótlás mellett is* szükséges lehet valamely „*re-examination*” vagy „*reopening*” eljárás lehetőségének megteremtése.²²⁸

---

²²⁵ Lásd részletesebben Petrik Ferenc (szerk., 2017): *Polgári eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára – Harmadik kiadás*, HVG-ORAC, Budapest; Varga István – Éless Tamás (szerk., 2016): *Szakértői javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára*. HVG-ORAC, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest; Wopera Zsuzsa (szerk., 2017): *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata*. Wolters Kluwer, Budapest; Wopera Zsuzsa (szerk. 2017): *KOMMENTÁR a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez*. Lap- és Közlönykiadó, Menedzser Praxis, Budapest.

²²⁶ A bírósághoz jutás jogának uniós jogi aspektusairól lásd Badó Attila – Bóka János (2016): *Access to Justice and Judicial Independence: Is There a Role for the EU?* In: Schroeder, Werner (szerk.): *Strengthening the Rule of Law in Europe: From a Common Concept to Mechanisms of Implementation*. (Modern Studies in European Law; 65.) Innsbruck, Hart Publishing, 46–60.

²²⁷ Lásd *Öcalan v. Turkey* [GC] no. 46221/99. §§ 207–210., ECHR 2005-IV.

²²⁸ Lásd részletesebben: Gombos Katalin (2016): *A perújítás újraszabályozásának kérdései európai jogi, alapjogi összefüggésben. Adalékok a polgári perrendtartás rekodifikációjához*. In: Gellén Klára – Görög Márta (szerk.): *Lege et Fide. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*. (Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 65.) Iurisperitus Bt., Szeged, 156–166.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2000. január 19-én, a Miniszteri Küldöttek 694. ülésén foglalkozott e kérdésekkel és elfogadta a tagállamok felé az *EJEB ítéletét követően egyes ügyek nemzeti szinten történő újbóli megvizsgálásáról és megnyitására szóló ajánlását*.²²⁹ Az ajánlás szerint bizonyos körülmények között az EJEE 41. cikke alapján megítélt *igazságos elégtételen kívül egyéb intézkedések, és/vagy olyan általános intézkedések* meghozatala is szükségessé válhat, amelyek biztosítják, hogy a sértett fél – lehetőleg – ugyanolyan helyzetbe kerüljön, mint amilyen helyzetben az EJEE megsértését megelőzően volt (*restitutio in integrum*). A Miniszteri Bizottságnak az EJEB ítéletei végrehajtásának ellenőrzése terén szerzett gyakorlata azt mutatta, hogy kivételes körülmények között az ügy újbóli megvizsgálása, illetve az eljárás újbóli megnyitása bizonyul a leghatékonyabb, ha nem az egyetlen, eszköznek az eredeti állapot helyreállításához.

Az ajánlás elfogadását követően az Európa Tanács több országában fogadtak el olyan polgári eljárásjogi szabályokat, amelyek e kritériumoknak megfelelnek.²³⁰ Svájcban már gyakorlata is van az EJEB ítéletet követő perújítási eljárásoknak, amiből egyrészt látszik, hogy *nem automatizmusként* érvényesül a rendkívüli jogorvoslati lehetőség, másrészt az is, hogy a jogintézmény *sajátos remedy-funkciót* tölt be. Megállapítható a gyakorlati példákából, hogy pusztán az alapjogi jogsértést megállapító, *EJEB által hozott határozat nem vonja automatikusan maga után az érintett peres eljárások újratárgyalását*, de a Pp. 393. § c) pontjával megteremtett kérelemre történő perújítás *megfelelő jogorvoslati eszköz* lehet a jogsértés kiküszöbölésére különösen olyan esetekben, ha az *elszenvedett jogsérelem kártalanítással nem orvosolható*.

A Pp. 393. § c) pontja szerinti *perújítás alapját az EJEB által meghozott EJEE-t vagy annak kiegészítő jegyzőkönyveiben meghatározott valamely jog megsértését megállapító ítélete* képezheti. Ez a speciális jogorvoslat *egyedi jogvédelmi eszköz*. A perújító fél csak a *saját ügyében meghozott ítéletre hivatkozhat*, azaz általában az EJEB joggyakorlatára történő hivatkozás nem lehet a perújítás alapja akkor sem, ha más panaszos számára hasonló ténybeli alapokon állapít meg egyezményesértést az EJEB. A perújítás *konjunktív előfeltétele*, hogy az ügyben hozott jogerős ítélet *ugyanazon jogsértésen* alapuljon, mint amire az *EJEB elmarasztaló határozata vonatkozik*. Ez a feltétel úgy értelmezendő, hogy csak a *jogsértés tényleges kiküszöböléséhez szükséges körben indokolt a perújítás*, továbbá ebből a körből kizárhatók a kapcsolódó, akár az alapjogvitával összefüggő további eljárásokban hozott határozatok is. A kérelemre történő perújítás feltétele továbbá, hogy a perújító fél az *EJEB-től elégtételt nem kapott, illetve a sérelem kártalanítással nem orvosolható*. Ez utóbbi két fordulat *alternatív*, azaz bármelyik fennállása elegendő a kérelem előterjesztésének indokaként.

A jogorvoslati jog megfelelő érvényesülése érdekében a Pp. *két esetben, sikeres alkotmányjogi panasz és az az EJEB ítéletére alapított perújítás esetén* a perújítási kérelem előterjesztésére vonatkozó *objektív határidő szabályát áttöri*. Ezekre az ítélet jogerőre emelkedésétől számított öt éves objektív határidő nem irányadó. A Pp. az *EJEB ítéletének átvételétől számított hatvan napon belül a perújítási kérelem előterjesztésére* akkor is lehetőséget biztosít, ha a támadott ítélet jogerőre emelkedésétől az öt év eltelt. A *sikeres alkotmányjogi panasz* esetén pedig az alap-törvénysértő határozat orvoslása érdekében a *Kúria az alkotmányjogi panasz elbírálását követően értesíti a panasz*

²²⁹ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (2000) 2. sz. ajánlása.

²³⁰ Azon országok, ahol vannak ilyen eljárásjogi szabályok: Bosznia-Hercegovina, Csehország, Észtország, Hollandia, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Németország, Olaszország, Portugália, Románia, Svájc, Szlovákia.

indítványozóját, hogy harminc napon belül perújítási kérelmet terjeszthet elő a perben eljáró elsőfokú bíróságnál, ha az Alkotmánybíróság anyagi jogszabályt vagy rendelkezést semmisített meg, és az ügyben per (vagy nemperes eljárás) volt folyamatban. A jogerős ítélet ellen a Kúria határozata alapján a Pp. XXX. fejezetében meghatározottak szerint van helye perújításnak.

6.2. A FELÜLVIZSGÁLAT

A legfőbb bírói fórumok felelősek egyrészt a jogalkalmazás irányításáért, a jogegység megteremtéséért és fenntartásáért, valamint a közjogi kötelezettségek teljesítéséért (jogegységi/közjogi funkció), másrészt az eléjük kerülő ügyekben egyedi határozatokat hoznak a felek jogainak megóvása érdekében (jogvédelmi/magánjogi funkció).²³¹ A jogegységi funkcióból származó tevékenységek dominálnak, hiszen a legfőbb bírói fórumok „felügyelik” az alsóbb fokú bíróságok ítélkezési tevékenységét, a rendelkezésére álló eszközök igénybevitelével biztosítják a jogalkalmazás egységét, szakmai iránymutatásokat bocsátanak ki, joggyakorlat-elemzéseket folytatnak le, továbbá elbírálják az egységes ítélkezés szempontjából kiemelten fontos jogkérdést tartalmazó vagy nagy társadalmi jelentőséggel bíró ügyeket. A jogvédelmi funkció szintén fontos, erre azért van szükség, hogy a legfőbb bírói fórum elsődleges funkciójából származó feladatainak eleget tudjon tenni.

Az alanyi jognak nem minősülő²³² felülvizsgálat mint rendkívüli perorvoslat a jogerős ítéletek ellen igénybe vehető, fellebbviteli jellegű, általában erősen korlátozott rendkívüli perorvoslat, amelynek elbírálása a legfőbb bírói fórum hatáskörébe tartozik. Európa több országban leggyakrabban használt, alkotmányos indokokkal is alátámasztható felülvizsgálati szűrő az ügyek értékhatár szerinti, illetve jogegységi szempontú korlátozása. Előbbi módszer lehetővé teszi, hogy a legfőbb bírói fórum elé ne kerüljenek nagy számban *bagatell* ügyek, utóbbi viszont célirányosan csak azokat az ügyeket engedi be a bíróságra, amelyek a jogegység szempontjából fontosak. A kontinentális jogi kultúrát követő államok általában e két módszert ötvözik.²³³

Példaként a legfrissebb eljárási kódexek és a hagyományosan ilyen filtering technikákat alkalmazó országok gyakorlata állítható. A német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság elé kizárólag a fontos jogkérdést tartalmazó, továbbá a

²³¹ Lásd például Bobek, Michal (2009): *Quantity or Quality? Reassessing the Role of Supreme Jurisdictions in Central Europe*, *American Journal of Comparative Law*, 2009, Vol. 57. No. 1., 33–58.; Domej, Tanja (2014): *What is an important case? Admissibility of Appeals To The Supreme Courts in the German-Speaking Jurisdictions* In: Uzelac, Alan – van Rhee, Cornelis Hendrik (eds.): *Nobody's Perfect – Comparative Essays on Appeals and other Means of Recourse against Judicial Decisions in Civil Matters*, Intersentia, Cambridge, 277.; Galic, Aleš (2004): *Reshaping the Role of Supreme Courts in the Countries of the Former Yugoslavia*. In: Uzelac – van Rhee (eds.): op. cit., 292.

²³² Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága a polgári és a kereskedelmi jog területén a jogorvoslati eljárások és rendszerek bevezetéséről és gyakorlásának javításáról szóló ajánlása szerint a harmadik bírósághoz (legfőbb bírói fórumokhoz) folyamodást azokra az ügyekre kell korlátozni, amelyeknél indokolt a harmadfokú felülvizsgálat, mint például amelyek a jog fejlődéséhez vagy a törvény alkalmazásának egységéhez hozzájárulnak. Ez a szemlélet tükröződik vissza az Alaptörvény 25. cikkéből, továbbá az Európai Unió tagállamainak szabályozásából is.

²³³ Megjegyzendő, hogy az utóbbi időkben a korlátozás módszere az értékhatár alkalmazásától a jogegységi szempontú szűrők alkalmazása felé tolódott el.

jogegység vagy a joggyakorlat továbbfejlesztése szempontjából jelentős ügyek kerülhetnek.²³⁴ Az osztrák perrend az értékhatárt és a jogegységi szempontú szűrést vegyesen alkalmazza: az 5000 euró pertárgyérték alatti ügyek egyáltalán nem kerülhetnek az Osztrák Legfelsőbb Bíróság elé, az 5000 és 30 000 euró pertárgyérték közötti ügyek csak akkor fogadhatók be, ha fontos jogkérdést tartalmaznak, a 30 000 euró pertárgyértéket meghaladó ügyek ugyanakkor a jogegységi követelményeknek való megfelelés nélkül is felülvizsgálhatók.²³⁵ A skandináv államok perrendtartásai a némethez hasonlóan kizárólag akkor teszik lehetővé az ügy befogadását, ha az fontos jogkérdést tartalmaz.²³⁶ A nemrégiben megreformált szlovén perjogban a 40 000 eurót meghaladó pertárgyértékű ügyek külön engedély nélkül a legfőbb bírói fórum elé kerülhetnek, az értékhatár alatt azonban csak a jogegységi szempontból vagy a joggyakorlat továbbfejlesztése szempontjából fontos ügyek fogadhatók be a Szlovén Legfelsőbb Bíróságra.²³⁷

Közös jellemző, hogy az előzetes feltételek, szűrőkövetelmények teljesülését még az ügy érdemi vizsgálata előtt ellenőrizni kell. *Az ügyek előkészítése kettéválik: elsőként egy befogadhatósági²³⁸ vizsgálatot kell lefolytatni, az ügy rendes előkészítésére csak ezt követően, a felülvizsgálat engedélyezése esetén kerülhet sor. Az engedélyezés nem diszkrecionális bírói döntés, a szűrőkövetelményekhez következetesen kidolgozott gyakorlatnak kell társulnia.*²³⁹

*Az új magyar szabályozás az európai trendeknek megfelelően vezette be főszabályként a felülvizsgálat kizárását azokban a vagyoni jogi ügyekben, amelyekben a felülvizsgálati kérelemben vitatott érték az ötmillió forintot nem éri el²⁴⁰, továbbá akkor, ha az elsőfokú bíróság ítéletét a másodfokú bíróság azonos jogszabályhelyre utalással és azonos jogi indokok mentén²⁴¹ hagyja helyben.*²⁴² Ugyanakkor a törvény kivételesen lehetővé teszi a felülvizsgálat engedélyezését – meghatározott feltételek fennállása esetén. E feltételek az alábbiak: a Kúria a felülvizsgálatot akkor engedélyezi, ha az ügy érdemére kiható jogszabálysértés vizsgálata a joggyakorlat egységének vagy továbbfejlesztés-

²³⁴ Zpo. 543. §.

²³⁵ Özpo. 502. §.

²³⁶ Fontos jogkérdés alatt ezekben az államokban azokat az ügyeket értik, amelyek az egységes ítélkezés, a jogegység szempontjából fontos elvi kérdéseket tartalmaznak, amelyek eltérnek a legfőbb bírói fórum elvi iránymutatásaitól stb. Lásd erről Domej, Tanja (2014): *What is an important case? Admissibility of Appeals To The Supreme Courts in the German-Speaking Jurisdictions* In: Uzelac, Alan – van Rhee, Cornelis Hendrik (eds.): *Nobody's Perfect – Comparative Essays on Appeals and other Means of Recourse against Judicial Decisions in Civil Matters*, Intersentia, Cambridge, 277.

²³⁷ ZPP-D 367. §.

²³⁸ Tipikusan: jogegységi szempontú vizsgálattal arról kell meggyőződni, hogy a határozat eltérést mutat-e a legfőbb bírói fórum döntéseitől.

²³⁹ A tanulmány nemzetközi kitekintés részéhez kutatómunkát Gelencsér Dániel kúriai főtanácsadó végzett, akinek munkájáért ezúttal is köszönetet mondok.

²⁴⁰ Ez az értékhatártól függő kizárás nem vonatkozik a közhatalom gyakorlásával kapcsolatos kártérítés, illetve sérelemdíj megfizetése iránt indított perekre, valamint a tartási vagy élelmezési követelés, egyéb járadék iránt indított perekre.

²⁴¹ A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy sok esetben a másodfokú bíróság alapvetően azonos indokolásra utalással hagyja helyben az elsőfokú döntést, ugyanakkor döntését további érvekkel is kiegészíti. Ez a gyakorlat nem zárja ki a 408. § (2) bekezdésében foglalt alkalmazását.

²⁴² Fontos megjegyezni, hogy ez az ok nem azonos az új Pp. 407. § (1) bekezdés b) pontjában szereplő okkal.

tésének biztosítása, a felvetett jogkérdés különleges súlya, illetve társadalmi jelentősége, – a másodfokú bíróság erről való döntése hiányában – az Európai Unió Bírósága előzetes döntéshozatali eljárásának szükségessége, vagy a Kúria közzétett ítélkezési gyakorlatától eltérő ítéleti rendelkezés miatt indokolt.

Ezzel a Pp. a felülvizsgálat alól relatíve kizárt ügyekben – eseti befogadás esetén – lehetővé teszi a felülvizsgálat engedélyezését. A Kúria Polgári Kollégiuma a felülvizsgálat engedélyezésének feltételeire széles jogértelmezési keretet engedve, a felek és jogi képviselőik eljárásának megkönnyítése, valamint az emberi jogi és az alkotmányos szempontokra is tekintettel lévő, jól átlátható, következetes és egységes gyakorlat kialakítása érdekében, a korábbi hazai engedélyezési rendszer tanulságait, továbbá több külföldi engedélyezési rendszer tapasztalatait is figyelembe véve 2017. november 13-án *Polgári Kollégiumi vélemény*²⁴³ alkotott, amely a befogadási eljárás egységes szűrőrendszerére vonatkozóan kívánt iránymutatást adni.

A PK-véleményből kiemelendő a témánk szempontjából leginkább jelentőséggel bíró kérdés: az Európai Unió Bírósága *előzetes döntéshozatali eljárásának szükségességére* figyelemmel a felülvizsgálat akkor engedélyezhető, ha a Kúria úgy ítéli meg, hogy a fél által feltett kérdést az Európai Unió Bírósága elé kell terjeszteni. A PK-vélemény útmutatása szerint a felülvizsgálat e pont alapján csak akkor engedélyezhető, ha a fél már az eljárás során indítványozta az általa felvetett jogértelmezési kérdés Európai Unió Bírósága elé terjesztését, de azt a bíróság elutasította vagy arról – a fél kérelme ellenére – nem határozott.²⁴⁴

6.3 AZ ALKOTMÁNYJOGI PANASSZAL ÖSSZEFÜGGŐ ELJÁRÁS

A Pp. a *sikeres alkotmányjogi panaszt követő eljárásban érvényesülő jogorvoslatot is szabályozza*. Ennek formája attól függő, hogy az Alkotmánybíróság *anyagi jogi vagy eljárásjogi jogszabályt, bírói döntést vagy bíróság határozatának megsemmisítése esetén a bírósági határozattal felülvizsgált más hatóság által hozott döntést semmisített-e meg. Anyagi jogszabály megsemmisítése esetén a Kúria tájékoztatja a kérelmezőt az alkotmánybírósági döntés nyomán indítható perújítási eljárásról, a perújítási kérelem benyújtásának határidejéről és helyéről. Eljárásjogi jogszabály megsemmisítése esetén a Kúria megállapítja az Alkotmánybíróság határozatából következő eljárásjogi gyakorolhatóságát és szükség esetén – az eljárást befejező határozat egyidejű hatályon kívül helyezésével – az eljárás azon szakaszának újbóli lefolytatását rendeli el, melynek kimenetelére az alaptörvény-ellenes jogszabály alkalmazása hatással lehetett. Az ilyen eljárásokat soron kívül kell lefolytatni.*

Ha az Alkotmánybíróság *bíróság határozatát semmisítette meg, a Kúriának kell döntenie arról, hogy melyik bíróságot utasítja új eljárásra: az első vagy a másodfokon eljáró bíróságot, vagy esetleg a bírósági határozattal felülvizsgált határozatot hozó hatóságot értesíti-e a szükséges intézkedések megtétele érdekében. Hangsúlyozni kell, hogy az Alkotmánybíróság csak a bírói döntést semmisíti meg, azon túl azonban további utasítást, iránymutatást a bíróságnak nem ad.*²⁴⁵

---

²⁴³ 2/2017. (XI. 13.) PK-vélemény a felülvizsgálat engedélyezésével kapcsolatos egyes kérdésekről (a továbbiakban: PK-vélemény).

²⁴⁴ Ennek a PK-vélemény szerinti értelmezésnek valószínűsíthetően szakmai vitákat generáló utóélete lesz, hiszen a tagállami eljárási autonómia és az uniós jog hivatalbóli alkalmazásának időnként egymással ütköző elveire még nem született egyértelmű válasz az Európai Bíróság értelmező gyakorlatában.

²⁴⁵ Törvényi indokolás 427. §-hoz.

7. A JOGORVOSLATI JOG TARTALMÁT BEFOLYÁSOLÓ EURÓPAI JOGI HATÁSOK A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlása kihatással volt nemcsak a polgári eljárásjogi szabályokra, hanem a jogorvoslat sajátos formáinak bevezetéséhez teremtett lehetőséget a büntetőeljárásokban is. Érdekesség, hogy amíg a Pp. a perújítást látta alkalmas jogorvoslati eszköznek az EJEB jogsérelmet megállapító határozata, illetve az Alkotmánybíróság sikeres alkotmányjogi panaszt követő határozata megszületését követően, addig az új Be. a felülvizsgálat szabályainak kiszélesítésével tette lehetővé a hasonló jogsérelmes helyzetek orvoslását. A büntetőügyekben felülvizsgálatnak a bíróság jogerős ügyszövevény határozata ellen ugyanis helye van többek között az Alkotmánybíróság vagy nemzetközi szerződéssel létrehozott emberi jogi szerv határozata alapján.²⁴⁶

7.1. AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG ELJÁRÁSÁT KÖVETŐ FELÜLVIZSGÁLAT

Az Alkotmánybíróság határozata alapján felülvizsgálati indítvány terjeszthető elő akkor, ha az Alkotmánybíróság a jogerős ügyszövevény határozattal befejezett büntetőeljárás felülvizsgálatát rendelte el.²⁴⁷ Fontos elvi tétel, hogy az Abtv. alapján a büntetőeljárások felülvizsgálata csak az Alkotmánybíróság külön, a felülvizsgálat elrendelését kimondó döntése alapján lehetséges.²⁴⁸ Az Abtv. 45. § (3) bekezdése ezzel a jogbiztonságnak biztosít elsődlegességet, így kizárólag akkor ad lehetőséget a jogerősen lezárt büntetőeljárások felülvizsgálatára, ha arról az Alkotmánybíróság külön is rendelkezett.

---

²⁴⁶ Új Be. 648. § c) pont.

²⁴⁷ Új Be. 649. § (3) bekezdés.

²⁴⁸ Abtv. 45. § (6) bekezdés.

7.2 ALAPJOGI SÉRELEM MEGÁLLAPÍTÁSÁT KÖVETŐ FELÜLVIZSGÁLAT

Nemzetközi szerződéssel létrehozott emberi jogi szerv²⁴⁹ határozata²⁵⁰ alapján felülvizsgálati indítvány terjeszthető elő akkor, ha nemzetközi szerződéssel létrehozott emberi jogi szerv megállapította, hogy az eljárás lefolytatása vagy a bíróság jogerős ügydöntő határozata megsértette a törvényben kihirdetett nemzetközi szerződés valamely rendelkezését, feltéve, hogy a nemzetközi emberi jogi szerv joghatóságának Magyarország alávetette²⁵¹ magát.²⁵² A törvény megfogalmazásából egyértelműen beazonosítható az EJEB, ami a Magyarországon az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett EJEE-ben foglalt alapjogok megsértése esetén jár el. Az EJEB 1959-ben került felállításra, 1998. november 1. óta egyedüli fórumként foglalkozik az EJEE-t sértő panaszok elbírálásával, ma már állandó bíróságként. Az új Be. megfogalmazása azonban nem leszűkítő, így a jövőben más bírói fórum is aláeshet a jelölt megfogalmazásnak.²⁵³ Az alávetés az EJEE esetében megtörtént az egyezményhez való csatlakozással, amennyiben pedig a jövőben valamely más emberi jogi szerv esetén merülne fel a felülvizsgálat sajátos formája, ahhoz a szerv joghatóságának való kifejezett alávetési nyilatkozat megtétele esetén lehet helye.

Sajátos jogorvoslati szabályt fogalmaz meg az új Be., amikor kimondja, hogy a nemzetközi szerződéssel létrehozott emberi jogi szerv határozata alapján *felülvizsgálatnak akkor is helye van, ha a nemzetközi szerződéssel létrehozott emberi jogi szerv a nemzetközi szerződés azon rendelkezésének megsértését állapította meg, amely olyan eljárási szabálysértést valósított meg, amely az új Be. szerint felülvizsgálattal nem, csak fellebbezéssel támadható.*²⁵⁴ Ilyen esetben a felülvizsgálati indítványt a törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződéssel ellentétes jogszabály figyelmen kívül hagyásával, illetve a nemzetközi emberi jogi szerv döntésének alapulvételével kell elbírálni.²⁵⁵ A Kúria az ezzel azonos szabályt tartalmazó Be.-rendelet²⁵⁶ értelmezése körében elvi érveléssel mutatott rá arra, hogy az EJEB egyezményesértést megállapító ítélete akkor képezi felülvizsgálati eljárás alapját, ha a törvényben kihirdetett nemzetközi szerződés valamely rendelkezésének sérelme a büntetőeljárásban eljáró bíróság jogerős ügydöntő határozatában vagy az ügydöntő határozathoz vezető eljárásban valósult meg. A nemzetközi bíróság döntése önmagában nem dönti el a bűnösséget, de olyan jogi tény, amely megalapozza a jogerős ügydöntő határo-

²⁴⁹ Megfogalmazásában ez a nem túl elegáns és pontatlan kifejezés nem kétséges módon a jelenlegi nemzetközi jogi környezetben csak igazságszolgáltatási típusú szervet, azaz nemzetközi bíróságot jelenthet.

²⁵⁰ Az EJEB esetén a helyes megfogalmazás az ítélet, ami az ügy érdemében, a befogadott panaszról foglal állást.

²⁵¹ Az alávetés jelentése ebben az összefüggésben csak a nemzetközi jog egyik részterületébe, a nemzetközi szerződések jogába ágyazódott egyoldalú nyilatkozatnak tekinthető, amivel mint egyoldalú döntéssel az adott nemzetközi bíróság joghatóságának való aláhelyezkedés kinyilvánítása történik meg.

²⁵² Új Be. 649. § (4) bekezdés.

²⁵³ Ilyen helyzetet teremthet, ha az Európai Unió csatlakozik az EJEE-hez, mert ekkor szükségképpen valamilyen hídnak kell kiépülnie az Európai Unió Bírósága és az EJEB között. Az Európai Unió Bírósága – az EJEE-hez csatlakozás kérdésétől függetlenül is – már az Alapjogi Charta rendelkezéseinek értelmezése körében is beletartozhat ebbe a megfogalmazásba.

²⁵⁴ Új Be. 649. § (5) bekezdés.

²⁵⁵ Új Be. 659. § (4) bekezdés.

²⁵⁶ Be. 416. § (1) bekezdés g) pont.

zat egyezményesértő részének kiküszöbölésére alkalmas felülvizsgálati eljárást, tehát felülvizsgálati ok. Az egyezményesértés megállapításának ténye azonban *kizárólag a terhelt javára igénybe vehető* felülvizsgálati indítvány előterjesztését alapozza meg.²⁵⁷

Az új Be. megfogalmazása *egyfajta Simmenthal-elvet* teremt a magyar jogalkalmazók számára azzal a lehetőséggel, hogy a *sérelmet okozó jogszabály figyelmen kívül hagyásával engedi meg, sőt írja elő a felülvizsgálati eljárásban a jogsérelmes helyzet orvoslását.*

Sajátos szabályként negatív megfogalmazást is tartalmaz az új Be. annak kimondásával, hogy a nemzetközi emberi jogi szerv határozata alapján *nincs helye felülvizsgálatnak*, ha az *kizárólag az ügy észszerű időn belül történő elbírálása követelményének megsértését* állapította meg.²⁵⁸

Ennek a szabálynak a kimondása azért racionális, mert az eljárás elhúzódásából származó *jogsérelmek orvoslásának megfelelő formája a strasbourgi eljárás, az ott megítélt megfelelő elégtétel*, ugyanakkor ez többlet-jogsérelem hiányában pusztán a jogsértés megállapítása okán nem szolgálhat újabb a hazai jogorvoslati lehetőség megnyitására.

Egyértelműen európai jogi hatásra került az új Be. rendelkezései közé az a szabály, amely a felülvizsgálat keretében eljáró Kúria számára a felülvizsgálati indítvánnyal megtámadott határozat hatályon kívül helyezésére és a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróság új eljárás lefolytatására történő utasítására ad lehetőséget akkor is, ha az alapjogi jogsértés orvoslásán²⁵⁹ kívül más nem indokolja az eljárás megismétlését.²⁶⁰ Ez a szabály közvetlenül európai jogi alapon teszi lehetővé egy újfajta jogorvoslat biztosítását.

---

²⁵⁷ EBH 2015. B.7.

²⁵⁸ Új Be. 650. § (4) bekezdés.

²⁵⁹ Itt a jogorvoslat: a törvényben kihirdetett nemzetközi szerződésnek megfelelő határozat meghozatala lesz megismételt eljárásban.

²⁶⁰ 663. § (1) c).

8. NEMZETKÖZI ELEMEK, DIPLOMÁCIAI SZABÁLYOK A JOGORVOSLATI JOG TERÜLETÉN

A jogalkalmazói gyakorlatban gyakran marad figyelmen kívül az a szabály, ami a nemzetközi, *diplomáciai jog sajátos eljárási rendelkezéseit és a nemzetközi, diplomáciai jogon alapuló mentességi szabályokat* fogalmazza meg.²⁶¹ Itt a szabályozás különös jellege önmagában egyfajta jogorvoslati eszköz, ugyanis az ilyen kiváltságokkal rendelkezőkre vonatkozó eljárási szabályok csak a nemzetközi és az európai jog eltéréseivel alkalmazhatók.²⁶²

Az új eljárási kódexek megalkotásánál ezek a kérdések érintőlegesen előkerültek, és hatással voltak a megalkotott szabályokra. A *Pp. utaló szabállyal*²⁶³ fogalmazza meg a diplomáciai és egyéb mentesség hatályát, és külön is nevesíti, hogy saját szabályai nem érintik a diplomáciai és egyéb mentességgel kapcsolatban fennálló különös eljárási szabályokat.

Az új *Be.* ennél is konkrétabb, amikor szabályozza a nemzetközi jogon alapuló mentességet, és kimondja, hogy a nemzetközi jogon alapuló mentességet élvező személyek büntetőjogi felelősségre vonására nemzetközi szerződés, ennek hiányában a nemzetközi gyakorlat irányadó.²⁶⁴ A szabályozás annyiban újszerű, hogy a nemzetközi szokásjog és gyakorlat magyar eljárási szabályok között történő figyelembe vételi kötelezettsége itt kerül először tételesen kimondásra. A szabályozás a *Pp.* rendelkezéseinél annyiban is teljesebb, hogy a büntető joghatóság alóli mentességről lemondás érdekében szükséges teendőkről is rendelkezik. Ez utóbbi területen viszont megemlíthető, hogy a *Pp. nemzetközi eljárási szabályait kiegészíti a nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény*²⁶⁵ is, ami a 34. címében összefoglalt rendelkezéseket tartalmaz az *immunitással* kapcsolatosan.²⁶⁶ Ezért jogdogmatikai értelemben a *Pp.* és az *Nmjt.* szabályai e területen együtt, egymást kiegészítve rendezik azokat a sajátos eljárási rendelkezéseket, amik a joghatóság és a végrehajtás alóli mentességet, az arról való lemondás feltételrendszerét szabályozzák.

---

²⁶¹ Ilyen háttérszabály az 1965. évi 22. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a diplomáciai kapcsolatokról Bécsben, 1961. április 18-án aláírt nemzetközi szerződés.

²⁶² Itt figyelembe jönnek olyan soft law eszközök, amelyekre figyelemmel kell lenni a jogalkalmazás során. Sajátosan ilyennek tekinthető az államok és tulajdonuk joghatóság alóli mentességéről szóló, New Yorkban 2014. december 2-én kelt ENSZ-egyezmény, amihez Magyarország nem csatlakozott, ezért annak szabályai nem közvetlenül, a nemzetközi szerződés révén érvényesülnek, ugyanakkor a nemzetközi magánjogi törvény kodifikációja során a jogalkotónak mintául szolgáltak az egyezmény rendelkezései.

²⁶³ *Pp.* 632. §.

²⁶⁴ Új *Be.* 720. § (2) bekezdés.

²⁶⁵ A továbbiakban: *Nmjt.*

²⁶⁶ *Nmjt.* 82–87 §.

Ami a jogorvoslati jog tekintetében nem az eljárásjogi tételes rendelkezésekből eredeztethető, hanem a *nemzetközi és európai jogból közvetlenül levezethető, a diplomáciai érintkezés* során használt különböző eszközök. Leginkább ilyennek tekinthető a tiltakozó jegyzék, diplomáciai jegyzékváltás. Ezeknek a *sajátos jogorvoslati eszközöknek* az elfogadása és megismerése, e területen adott esetben nemzetközi szokásjog vagy gyakorlat, illetve egyéb soft law eszközök elismerése és alkalmazása, klasszikus jogorvoslati eszközökkel való egy szintre helyezése még igényel gondolkodásmódbeli változásokat a jogalkalmazóktól. A nemzetközi és európai hatások azonban a tételes szabályokban bekövetkezett szemléletváltozást már tükrözik, amit a joggyakorlat e területen való érzékenyebbé válásának is követnie kell, mert folyamatban lévő bírósági, hatósági eljárások esetén ezek a jogorvoslati eszközök egyenértékű jogkövetkezémenyt váltanak ki egy hagyományos jogorvoslattal.²⁶⁷

---

²⁶⁷ A diplomáciai mentesség kérdéseit érintő eljárások esetén például az adott fórum joghatósága alá helyezkedés csak a mentességről való lemondással történhet meg. Ha ilyen lemondás nem történik, a fórum azonban lefolytatja az eljárást, és esetleg ügydöntő határozatot is hoz, nem lehet megfelelő hivatkozás az ily módon nem szabályszerűen lefolytatott eljárás esetén az, hogy az érintett peres fél nem élt fellebbezési jogával. A jogerőhatás kiváltása körében az ilyen féltől származó diplomáciai érintkezés során használt nyilatkozatokra mint jogorvoslatokra is figyelemmel kell lenni. Egy tiltakozó jegyzék, ami a fórum eljárásának jogszerűségét kifogásolja a diplomáciai mentességi szabályok megsértésére hivatkozással ilyen jogorvoslati eszköznek tekintendő.

9. ÖSSZEGRZÉS

A jogorvoslat kiindulópontjának – ma már alapjogi követelményként – a főként nemzetközi jogi és Európa-jogi dokumentumokból és az ezeket értelmező bírói gyakorlatból levezethető *hatékony jogorvoslathoz való jogot* tekinthetjük. A főként uniós jogi alapon használt hatékony jogorvoslat (*effective remedy*)²⁶⁸ biztosításának elvébe beletartozik minden olyan *bírói jogvédelmi eszköz*²⁶⁹, ami a jog megfelelő érvényesüléséhez szükséges²⁷⁰ (azaz nem csupán a rendes vagy rendkívüli perorvoslatok).²⁷¹ Az új magyar eljárási szabályok kodifikálásánál ezek a definitív kérdések egyértelműen az európai jogi hatásokra változtak, és mind alkotmányjogi, mind eljárásjogi megközelítésben *bővült a fogalom terjedelme. A közigazgatási eljárások tekintetében a fellebbezés háttérbe szorulása mellett jelentősen erősödött a bírói felülvizsgálat lehetősége, ami szintén az európai jogi tendenciák közé sorolható. A rendkívüli perorvoslatok területén bővült az alapjogi alapú jogorvoslati lehetőségek száma, és nemzetközi-európai vonások jelentek meg a jogsérelmek orvoslásának eszköztárában.*

---

²⁶⁸ Dougan, Michael (2004): *National remedies before the Court of Justice. Issues of harmonisation and differentiation*. Hart Publishing, Oxford.

²⁶⁹ E kérdésről lásd részletesen Gombos Katalin (2011): *Az uniós jogból fakadó bírói jogvédelmi eszközök szintjei és lépcsőfokai*. Európai Jog. 2011. 5. 35–45.

²⁷⁰ E kérdésről lásd részletesen Gombos Katalin (2017): *Az Európai Unió jogrendszere és közjogának alapjai*. Wolters Kluwer, Budapest, 349–383.

²⁷¹ Itt érdemes megemlíteni, hogy bizonyos még tágabb fogalmi közelítésben a viták békés rendezésének lehetséges módjaként a mediáció és más hasonló vitarendezési eszközök is egyfajta „jogorvoslatként” számítanak. Számos olyan jogterület van, ahol hasznos segítői a viták rendezésének az alternatív vitarendezési módok, amik sok esetben a peres eljárások elkerülését eredményezik, ugyanakkor szükség esetén az eljárások össze vannak kötve bírói fórumokkal.

Különösen jól használhatók a fogyasztói jogviszonyok esetén a békéltető testületek eljárásai. Ezek olyan független testületek, amelyek kereskedelmi és iparkamarák, illetve pénzügyi területen a Magyar Nemzeti Bank mellett működnek. Eljárásaik önmagukban is egyfajta jogorvoslatot jelentenek, hiszen a fogyasztói jogviták esetén a panaszok egy része egyezséggel zárul. Ezek a testületek kötelező határozatokat vagy alávetés esetén kötelezettséget keletkeztető határozatokat, illetve nem kötelező ajánlásokat bocsáthatnak ki. Nem zárják ki a fogyasztói jogok bíróság előtti érvényesítésének lehetőségét, ugyanakkor jelentősen gyorsabb, kevésbé formalizált és sokszor hatékonyabb rendezési módot, „orvoslást” jelentenek. A békéltető testületek határozataival szemben bírósághoz lehet fordulni, ezek döntő többsége azonban nem közigazgatási határozat módjára születik, ezért a bírósági út polgári peres eljárás kezdeményezésével valósulhat meg.

A mediáció ebből a szempontból még sajátosabb, kétségkívül hatékony vitarendezési mód, különösen a családi jog területén és bizonyos büntetőeljárásoknál, azonban az eljárás sikertelensége esetén ennek nincs a határozat megtámadásában bírósági jogorvoslati folytatása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arndt, Hans-Wolfgang – Fischer, Kristian – Fetzter, Thomas (2015): *Europarecht*. Müller, Heidelberg.
- Arts, Dirk – Lenaerts, Koen – Maselis, Ignace (Ed. Bray, Robert, 2010): *Procedural Law of the European Union*. Sweet & Maxwell, London.
- Bacsó Ferenc (1959): *A perorvoslatok általános jellemzése*. In BACSÓ Ferenc – MÓRA Mihály: *Polgári eljárásjog*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Badó, Attila – Bóka, János (2016): *Access to Justice and Judicial Independence: Is There a Role for the EU?* In Schroeder, Werner (szerk.): *Strengthening the Rule of Law in Europe: From a Common Concept to Mechanisms of Implementation*. (Modern Studies in European Law; 65.) Hart Publishing, Innsbruck, 46–60.
- Balogh Zsolt – Marosi Ildikó (2012): *Vonzások és taszítások bíróságok között. Gondolatok az alkotmányjogi panaszról*. Alkotmánybírósági Szemle 2012./1. 73–80.
- Bán Tamás (2009): *Az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának gyakorlata a tisztességes bírósági eljárásokkal összefüggő ügyekben*. Acta Humana: emberi jogi közlemények, (20. évf.) 1–2. 3–65.
- Barnard, Catherine – Peers, Steve (2017): *European Union Law*. Oxford University Press, Oxford.
- Bieber, Roland – Epiney, Astrid – Haag, Marcel – Kotzur, Markus (2016): *Die Europäische Union – Europarecht und Politik*. Nomos, Baden-Baden.
- Blutman László (2003): *EU-jog a tárgyalóteremben. Az előzetes döntéshozatal*. KJK KERSZÖV, Budapest.
- Blutman László (2004): *A közösségi jogon alapuló igények érvényesítése a belső jogban*. Európai Jog, 2004/3. 12–18.
- Bobek, Michal (2009): *Quantity or Quality? Reassessing the Role of Supreme Jurisdictions in Central Europe*, American Journal of Comparative Law, Vol. 57. No. 1. 33–58.
- Borchardt, Klaus-Dieter (2015): *Die rechtlichen Grundlagen der Europäischen Union: eine systematische Darstellung für Studium und Praxis*. Facultas, Wien.
- Boreczki Szabolcs – Dán Judit – Gombos Katalin – Simon Károly László (2018): *Hatóságok közötti határon átnyúló együttműködés polgári ügyekben*. Dialóg Campus, Budapest.
- Callies, Christian (2004): *Europa als Wertegemeinschaft – Integration und Identität durch europäisches Verfassungsrecht?* Juristen Zeitung, 21/2004.
- Caporaso, James A. – Jupille, Joseph (2001): *The Europeanization of Gender Equality Policy and Domestic Structural Change*; In Caporaso, James A. – Cowles, M. Green. – Risse, Thomas (eds.): *Transforming Europe. Europeanization and Domestic Change*. Cornell University Press, Ithaca, NY, 21–43.
- Clergerie, Jean-Louis – Gruber, Annie – Rambaud, Patrick (2016): *L'union européenne*. Dalloz, Paris.
- Craig, Paul – de Burca, Grainne (2015): *EU Law: Texts, Cases and Materials*. Oxford University Press, Oxford.
- Csehi Zoltán (2013): *Az alkotmányjogi panasz új magyar szabályozása – magánjog és a német típusú alkotmányjogi panasz*. In Drinóczi Tímea – Jakab András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon 2010–2011*. Pázmány Press, Budapest–Pécs, 157–180.
- Csehi Zoltán (2014): *Foundation Law in Hungary (2014)*. In Perle, Chiara (ed.): *Developments in Foundation Law in Europe*. Springer, Heidelberg, 111–135.

- Csehi Zoltán (2017): *A német alkotmányjogi panasz hatása – biztató kezdetek a magyar gyakorlatban*. Acta Universitatis Szegediensis – Acta Iuvenum, 2017/2. 17–32.
- Darák Péter (2012): *Az alkotmányjogi panasz bírói szemmel*. Alkotmánybírósági Szemle 2012/1. 70–73.
- Domej, Tanja (2014): *What is an important case? Admissibility of Appeals To The Supreme Courts in the German-Speaking Jurisdictions*. In UZELAC, Alan – van RHEE, Cornelis Hendrik (eds.) *Nobody's Perfect – Comparative Essays on Appeals and other Means of Recourse against Judicial Decisions in Civil Matters*, Intersentia, Cambridge, 277–287.
- Dougan, Michael (2004): *National remedies before the Court of Justice. Issues of harmonisation and differentiation*. Hart Publishing, Oxford.
- Fastenrath, Ulrich – Groh, Thomas (2016): *Europarecht*. Boorberg, Stuttgart.
- Frenz, Walter (2016): *Europarecht*. Springer, Berlin.
- Fűrész Klára (2002): *A bíróság*. In Kukorelli István (szerk.): *Alkotmánytan*. Osiris, Budapest, 445–527.
- Galic, Aleš (2004): *Reshaping the Role of Supreme Courts in the Countries of the Former Yugoslavia*. In UZELAC – van RHEE (eds.): op. cit., 291–318.
- Galmot, Yves (1990): *Réflexions sur le recours au droit comparé par la Cour de justice des Communautés européennes*. In R. F. D. A. (Revue française de droit administratif), mars–avril, 255–258.
- Gombos Katalin (2011): *Az uniós jogból fakadó bírói jogvédelmi eszközök szintjei és lépcsőfokai*. Európai Jog, 2011/5. 35–45.
- Gombos Katalin (2016): *A perújítás újraszabályozásának kérdései európai jogi, alapjogi összefüggésben. Adalékok a polgári perrendtartás rekodifikációjához*. In GELLÉN Klára – GÖRÖG Márta (szerk.): *Lege et Fide: Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*. (Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 65.) Jurisperitus Bt., Szeged, 156–166.
- Gombos Katalin (2017): *Az Európai Unió jogrendszere és közjogának alapjai*. Wolters Kluwer, Budapest.
- Gombos Katalin (2018): *Harmonisation of procedural law vs procedural autonomy of the member state*. In *Studia Iuridica Cassoviensia*, 2018/1. 24–32.
- Gyekiczky Tamás (2007): *Eljárásjogi alaptanok – A polgári eljárás*. Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár–Kossuth Kiadó, Debrecen–Budapest.
- Hakenberg, Waltraud (2015): *Europarecht*. Vahlen, München.
- Haratsch, Andreas – König, Christian – Pechstein, Matthias (2016): *Europarecht*. Mohr Siebeck, Tübingen.
- Hazelhorst, Monique (2017): *Free Movement of Civil Judgments in the European Union and the Right to a Fair Trial*. Springer, The Hague.
- Hemmer, Karl-Edmund – Wüst, Achim – Hutka, Rainer (2016): *Europarecht – Das Prüfungswissen für Studium und Examen*. Hemmer, Würzburg.
- Herdegen, Matthias (2005): *Európai jog*. Budapesti Fórum Európáért Alapítvány, Budapest.
- Herdegen, Matthias (2016): *Europarecht*. Beck, München.
- Hobe, Stephan (2014): *Europarecht*. Vahlen, München.
- Kaiser Tamás (2003): *Europeanizáció és regionalizmus*. PhD-értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Budapest.
- Karsai Krisztina (2015): *Az alapelvek rendszere az európai büntetőjogban*. MTA doktori értekezés (kézirat). Szeged.
- Karsai Krisztina (2016): *A ne bis in idem alkotmányba iktatása – az Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdése*. In Balogh Elemér (szerk.): *Számadás az Alaptörvényről. Tanulmányok a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara oktatóinak tollából*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 433–452.

- Kecskés László (2001): *A Francovich ítélet*. Európai Jog, 2001/2. 28–30.
- Kecskés László (2001): *A jogalkotásért és a jogharmonizációért való állami kárfelelősség*. In: Jogtudományi Közlöny, 2001/5. 235–246.
- Kecskés László (2001): *A jogalkotásért és a jogharmonizációért való állami kárfelelősség összekapcsolódása*. In: Jura, 2001/1. 66–77.
- Kecskés László (2001): *A post-Francovich jelenség kialakulása*. Európai Jog, 2001/2. 3–11.
- Kecskés László (2003): *Európa-jogi tapasztalatok az állam jogszabályalkotással okozott károkért való felelősségének megalapozásához*. Polgári jogi kodifikáció, 2003/4. 3–19.
- Kecskés László (2004): *Tíz év múlva... Az Európai Bíróság legújabb post-Francovich ítéletei: a felelősségi kritériumok differenciálódása*. Európai Jog, 2001/4. 8–12.
- Kecskés László (2011): *EU jog és jogharmonizáció*. HVG-ORAC, Budapest.
- Kengyel Miklós (2013): *Magyar polgári eljárásjog*. Osiris, Budapest.
- Kengyel Miklós (2014): *Magyar polgári eljárásjog*. Osiris, Budapest.
- Kiss Daisy (2014): *A polgári per titkai*. HVG-ORAC, Budapest.
- Lenaerts, Koen – Maselis, Ignace – Gutman, Kathleen (ed. Nowak, Janek Tomasz, 2014): *EU Procedural Law*. Oxford University Press (Oxford European Union Law Library), Oxford.
- Martín Rodríguez, Pablo J. (2004): *„La revisión de los actos administrativos firmes: ¿Un nuevo instrumento de garantía de la primacía y efectividad del derecho comunitario? Comentario a la sentencia del TJCE de 13 de enero de 2004, C 453/00, Kühne & Heitz”*. Revista General de Derecho Europeo, 2004/5.
- Molnár Olga Borbála (2007): *Alkotmányi értékek az uniós és a magyar jogban*. Állam- és Jogtudomány, 2007/3. 383–410.
- Németh János – Kiss Daisy (2010): *A polgári perrendtartás magyarázata 2*. CompLex, Budapest.
- Németh János (1975): *Rendkívüli perorvoslatok a magyar polgári eljárásban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Oppermann, Thomas – Classen, Claus Dieter – Nettesheim, Martin (2016): *Europarecht*. Beck, München.
- Paczolay Péter (2012): *Megváltozott hangsúlyok az Alkotmánybíróság hatáskörében*. Alkotmánybírósági Szemle, 2012/1. 67–70.
- Pescatore, Pierre (1980): *Le recours, dans la jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes, à des normes déduites de la comparaison des droits des Etats membres*. In: Revue internationale de droit comparé. Vol. 32 N°2, Avril–juin 1980. 337–359.
- Petrik Ferenc (szerk., 2017): *Polgári eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára – Harmadik kiadás*. HVG-ORAC, Budapest.
- Schermers, Henry G. – Waelbroeck, Denis F. (2001): *Judicial Protection in the European Union*. Kluwer Law International, The Hague.
- Schütz, Hans-Joachim – Bruha, Thomas – König, Doris (2004): *Casebook Europarecht*. C. H. Beck, München.
- Simon, Denys (2000): *La Communauté de droit*. Réalités et perspectives du droit communautaire des droits fondamentaux. Bruylant, Bruxelles.
- Streinz, Rudolf (2016): *Europarecht*. Müller, Heidelberg.
- Sulyok Gábor (2005): *Az emberi jogok nemzetközi jogi és európai uniós védelmének összehasonlítása*. Acta Humana: emberi jogi közlemények, 2005/2. 30–56.
- Szalayné Sándor Erzsébet (2005): *Interferencia az Európai Bíróság és az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában*. Acta Humana: emberi jogi közlemények, 2005/2. 13–29.

- Szegedi László (2016): *Egyéni és kollektív uniós jogvédelem a közigazgatási perben: a szubjektív jogsérelemhez kötött közigazgatási bírói jogvédelem uniós átalakulása*. PhD-értekezés. (<https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/32554>). Letöltés ideje: 2018. április 30.)
- Tatham, Allan Francis (2006): *EC Law in practice: A case-study approach*. HVG-ORAC, Budapest.
- Tatham, Allan Francis (2013): *Central European Constitutional Courts in the Face of EU Membership. The Influence of the German Model in Hungary and Poland*. Martinus Nijhoff (Brill), Leiden–Boston.
- Terpan, Fabien (2014): *Droit et politique de l'Union européenne*. Larcier, Bruxelles.
- Thiele, Alexander (2016): *Europarecht*. Niederle Media, Altenberge.
- Trócsányi László – Schanda Balázs (2014): *Bevezetés az alkotmányjogba; Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. HVG-ORAC, Budapest.
- Tuka Ágnes (2009): *Az Európai Uniónk színe és fonákja*. Publikon Kiadó, Pécs.
- Varga István (2009): *A jogorvoslathoz való jog mint alapjog – az (5) bekezdés magyarázata*. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Századvég, Budapest.
- Varga István – Éless Tamás (szerk., 2016): *Szakértői javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára*. HVG-ORAC – Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- Varga István – Szabó Imre – Zajcsek Károly (2014): *A határozati és a perorvoslati fejezetek egyes kodifikációs kérdései*. In: Németh János – Varga István (szerk.) *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. HVG-ORAC, Budapest, 570–577.
- Varga Zsófia (2016): *Remedies for violation of EU law by Member State courts. What place for the Köbler doctrine?* PhD-értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.
- Várnay Ernő (2010): *Kártérítési alakzatok a Polgári Törvénykönyv ellenében?* Magyar Jog, 2010/1. 32–40.
- von Bogdandy, Armin – Kottmann, Matthias – Antpöhler, Carlino – Dickschen, Johanna – Hentrei, Simon – Smrkolj, Maja (2012): *Ein Rettungsschirm für europäische Grundrechte – Grundlagen einer unionsrechtlichen Solange-Doktrin gegenüber Mitgliedstaaten*. ZaöRv, 72:2012.
- Vörös Imre (2011): *Európai jog – magyar jog Konkurencia vagy koegzisztencia*. Jogtudományi Közlöny, 2011. (66. évf.) 7–8. 369–401.
- Vörös Imre (2012): *A magyar Alkotmánybíróság esete az európai joggal*. Alkotmánybírósági Szemle 2012/1. 114–122.
- Wessels, W. – Rometsch, D. (1996): *The European Union and Member States*. Manchester University Press, Manchester.
- Wopera Zsuzsa – Wallacher Lajos (szerk., 2006): *Polgári eljárásjogi szabályok az Európai Unió jogában. Kommentár a polgári ügyekben való igazságügyi együttműködés keretében elfogadott közösségi normákhoz*. CompLex, Budapest.
- Wopera Zsuzsa (2007): *Eljárásjogi jogelvek érvényesülése az Európai Bíróság gyakorlatában*. In: Harsági Viktória – Wopera Zsuzsa (szerk.): *Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században*. HVG-ORAC, Budapest, 417–429.
- Wopera Zsuzsa (szerk., 2017): *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata*. Wolters Kluwer, Budapest.
- Wopera Zsuzsa (szerk. 2017): *KOMMENTÁR a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez*. Lap- és Közlönykiadó – Menedzser Praxis, Budapest.
- Wopera Zsuzsa et al. (2013): *Polgári eljárásjog II*. HVG-ORAC, Budapest.

A Nemzeti Közzolgálati Egyetem kiadványa

Kiadó:

Nemzeti Közzolgálati Egyetem
Közigazgatási Továbbképzési Intézet

www.uni-nke.hu

Felelős kiadó:

Prof. Dr. Kis Norbert rektorhelyettes

Címe: 1083 Budapest, Üllői út 82.

Kiadói szerkesztő:

Zsoldos Sándor

Tördelőszerkesztő:

Mikes Vivien

ISBN 978-963-498-194-7 (elektronikus)